मार्च १९६३

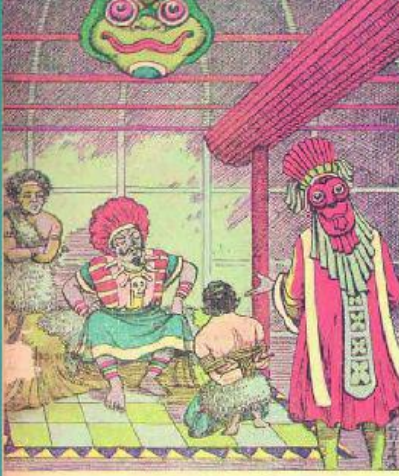

[११]

[इकडे जयमल व लखू भिकाऱ्याच्या वेषांत फिरत असतां सैनिक त्यांच्या शोधार्थ फिरत होते. तिकडे ते दोघे म्हाताऱ्याला बरोबर घेऊन ब्रह्मदंडीचें गुहेंत गुप्तस्थानीं ठेवलेलें सोनें घेऊन पळून गेले. दोघे आपलीं नांवें अनुक्रमें बलवीर व महावीर ठेवून घेऊन क्षत्रिय राजपुत्र म्हणून राहूं लागले. लखूचा म्हातारा बाप मौनानंद नांव धारण करून त्यांचा गुरु झाला. तिघे भयंकर दरीच्या वाटेनें निघाले.

इकडे ब्रह्मदंडी राजगुरूच्या आज्ञेनें शक्तिसिंह व जितवर्मा यांना बरोबर घेऊन भयंकर दरीकडे निघाला. केशव, लखू व त्याचा बाप तिघांना रात्रीं ब्रह्मदंडीनें पाहिलें. पण सुदैवानें तिघे त्यांच्या नजरेंतून सुटून जंग बहादुर नांवाच्या एका रानटी जातीच्या सरदाराला शरण गेले. त्या सरदारानें तिघांना ब्रह्मपुर राज्याच्या सीमेबाहेर पोंचविण्यासाठीं आपल्या दोघां विश्वासू अनुयायांना पाठविलें.

ब्रह्मपुर व कपिल राज्यांच्या सीमेवर वाहणारी नदी पार करून ते पुढें जाणार तेवढ्यांत त्यांना गुलामांचा व्यापार करणाऱ्या व्यापाऱ्याच्या नोकरांनीं धरण्याचा यत्न केला. त्या झटापटींत लखूचा म्हातारा बाप व रानटी सरदाराचे अनुयायी निसटून पळून गेले. पण लखू व जयमलला त्या लोकांनीं धरलें आणि दोघांना कपिलपूरच्या एका व्यापाऱ्याच्या हातीं विकून टाकलें. वाटेंत लखू व जयमल दोघांनी त्यांना धरून नेणाऱ्या सैनिकांना नदींत ढकललें व स्वतः नदींत उडी मारली. दोघे एका बेटावर येऊन पोंचले. तेथें त्यांना गोल गोल झोंपड्या दिसल्या. एका झोंपडीजवळ जात असतां आंतून त्यांना आवाज ऐकूं आला–"बलवीर व महावीर कोठें आहेत?"...पुढें वाचा.]

लखू व जयमल दोघे किंकर्तव्य विमूढ स्थितींत क्षणभर उभे राहाले. तो आवाज एका नरभक्षक जातीच्या सरदाराचा होता. दोघांनीं परस्परांकडे सहेतुक पाहिलें. काय करायचें हें नजरेच्या खुणा करून त्यांनीं ठरविलें.

जयमलनें गुपचूप वांकून झोंपडीजवळ पडलेला एक भाला उचलून घेतला. नंतर लखूच्या खांद्यावर हात ठेवून व त्याच्या कानाजवळ आपलें तोंड नेऊन हळूच त्याच्या कानांत म्हणाला—"आंत किती शत्रू आहेत पाहिलें पाहिजे. मी भाल्याच्या टोंकानें झोंपडीला भोंक करतों."

जयमलनें झोंपडीला भोंक केल्याबरोबर लखूनें आंत पाहिलें. आंत काळोख होता. एका बाजूला मशालीच्या उजेडांत दोघे तिथे पुसट दिसत होते. एकाच्या गळ्यांत नरमुंडमाळा होती. दुसरा त्याच्या सारखाच दिसत होता. पण त्याच्या गळ्यांत मुंडमाळा नव्हती. एका बाजूला एक तरुण जमिनीवर बसलेला दिसला. पण त्याचे हात पाय बांधलेले होते. तो त्यांचा कैदी होता. त्यालाच तो मुंडमाळा घालून बसलेला मनुष्य विचारीत होता—"त्या म्हाताऱ्याची आम्हांला गरज नाहीं. फक्त ते दोघे बलवीर व महावीर कोठें आहेत सांग!"

इतका भयंकर प्रसंग होता पण लखूला भीति वाटली नाहीं. हे दुष्ट लोक कोण बरे असावेत? आणि तो तरुण कोण बरें असावा? बाबा यांच्या हातीं सांपडले नाहींत ही एक आनंदाची गोष्ट घडली म्हावयाची. त्या दोघांना ठार करून त्या तरुणाला वांचविणें तितकेंसें कठीण नाहीं. असा विचार करून तो जयमलला हळूच म्हणाला—"फक्त दोघे शत्रू आहेत. त्यांना लोळविणें आपल्याला कठीण नाहीं."

पण जयमलनें त्याला तशी घाई करण्याचें कारण नाहीं असें खुणावलें. त्यानें स्वतः भोंकांतून आंत डोकावून पाहिलें. त्या तरुणाला पाहाल्यावर त्याला वाटलें कीं तो जंगबहादुर याचा अनुयायी असावा. त्याच वेळीं तो मुंडमाळा घालून बसलेला मनुष्य म्हणाला—"हा असा सुधेपणानें बोलणार नाहीं. याला थोडा मंडूककाढा पाज, म्हणजे उघडेल तो तोंड."

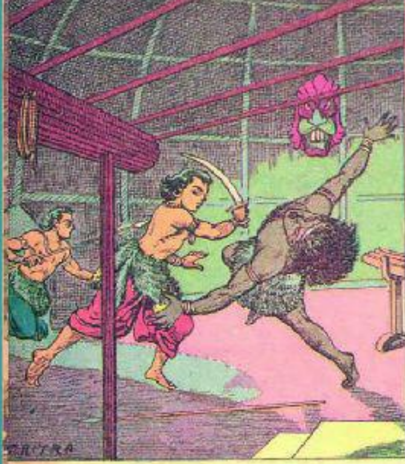
"जो हुकूम चंडमंडुकेश्वरा!" असें म्हणत तो अनुचर उठला व झोंपडीच्या एका कोपऱ्यांत ठेवलेलें एक भांडें घेऊन आला. नंतर एका लाकडी बाहुल्यासमोर तें तीनदां ओवाळल्यासारखें करून त्या बंदी तरुणाच्या तोंडाजवळ नेत म्हणाला—"हा काढा पी. हा प्याल्यावर खोटें बोलणारा देखील खरें बोलूं लागतों."

जयमल लखूला हळूच म्हणाला—"हें बघ, हाच आहे तो चंडमंडूक! त्यानें त्या कैद्याला एक काढा पाजला आहे. तो प्याल्यावर तो खरें बोलेल म्हणें. पाहूं या, गंमत. त्यानंतर त्या चंडमंडूकाला व त्याच्या अनुयायाला यमलोकीं पाठवूं."

मंडूककाढा प्याल्याबरोबर तो बंदी तरुण खोकूं लागला. दोन तीनदां दारू पिऊन झिंगलेल्या माणसासारखा कांहीं वेळ

पेंगून म्हणाला—"महावीर व बलवीर येथेंच आहेत." तें ऐकतांच जयमल मागें सरकला व लखूला म्हणाला—"लखू! खरोखरच तो काढा खरें वदवणारा आहे. आपण येथेंच आहों हें त्या तरुणानें काढा प्याल्याबरोबर सांगितलें. आतां थांबून भागावयाचें नाहीं. आंत शिरून त्या दुष्टांना यमसदनीं पाठविलें पाहिजे." असें म्हणत तो झोंपडीच्या दाराजवळ गेला. चाहूल लागतांच चंडमंडूक घाबरला. "कोणी शत्रु दिसतो आहे." म्हणत त्याचा अनुयायी दरवाज्याकडे धांवला व ओरडला—"मंडुकेश्वरा! अदृश्य हो!"

लखू व जयमल झोंपडींत शिरले. मंडुकेश्वराच्या नोकरानें त्यांच्यावर भाला उगारला, पण तेवढ्यांत जयमलची तलवार त्याच्या डोक्यावर पडली. तो ओरडत कोलमडून खालीं आदळला.

झोंपडींत शिरल्यावर तेथें जंगबहादुराचा तो अनुयायी त्यांना दिसला. पण चंडमंडुकेश्वर अदृश्य झालेला पाहून त्यांना फार आश्चर्य वाटलें. कोठें बरें गेला असावा?

जयमलनें जंगबहादुराच्या अनुयायाला सोडविलें व त्याला एका खांबाला टेंकून बसविलें. मंडूककाढ्याच्या गुंगींत तो पिंगा घालीत बसला होता. त्याच्या डोक्यावर थोडें पाणी शिंपडून जयमल त्याला म्हणाला–"तूं जंगबहादुराचा अनुयायी दिसतो आहेस. आम्ही दोघे तुझे मित्र! आपण सर्व नदींत उडी टाकली होती आणि कपिलपुर राज्यांत पोंचलों होतों. तेथें तुम्ही मौनानंद स्वामींच्या बरोबर कोठें निसटून पळून गेलां होतां. त्यानंतर काय झालें?"

जयमलचा तो प्रश्न ऐकून जंगबहादुराच्या अनुयायाला शुद्ध आली. त्यानें डोळे उघडून पाहालें. कांहीं वेळ जयमलकडे तर कांहीं वेळ लखूकडे आश्चर्य चकित होऊन तो पाहूं लागला. त्याला आनंद झाल्यासारखें दिसलें. तो बोलण्याचा प्रयत्न करूं लागला, पण तोंडांतून शब्द उमटेना.

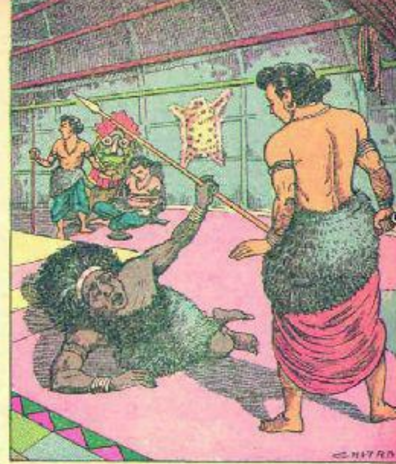
"बलवीर, तूं त्याला भीति दाखवून त्याच्याकडून वदवण्याचा प्रयत्न करूं नकोस. त्याला थोडी विश्रांति घेऊं दे. आपण त्या चंडमंडूकाचा शोध काढूं या." लखू म्हणाला.

लखूच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून मंडुकेश्वराचा तो सेवक उठण्याचा प्रयत्न करून ओरडला–"होय, चंडमंडुकेश्वरा! हे मायावी! आतां तुझी भेट शंभर वर्षांनींच घडणार. तोंपर्यंत आम्हीं तुझ्या पामर सेवकांनीं कसें जगायचें?" असें ओरडत तो आपली छाती बडवूं लागला व डोकें आपटूं लागला.

त्याचें तें बडबडणें ऐकून जयमल त्याचा खांदा हलवून म्हणाला–"तुझ्या बतावण्यावर आम्ही भुलून जाऊं असें वाटलें होय तुला? म्हणे, शंभर वर्षांनींच भेट होणार. बोल कोठें आहे तुझा मालक? नाहींतर आतांच्या आतां तुझें नरडें दाबून टाकीन. काय समजलास काय तूं आम्हांला?"

"तूं प्राण घेणार? चंडमुंडकेश्वरासाठीं मरण आलें तर त्याच्याहून जास्त मोठें भाग्य तें काय असणार? सरळ स्वर्गांतच जाईन मी. या लवकर, घ्या माझा प्राण. मला मुक्ति तरी मिळेल." असें म्हणत जमिनीवर पडलेला भाला उचलत तो जयमलला देऊं लागला.

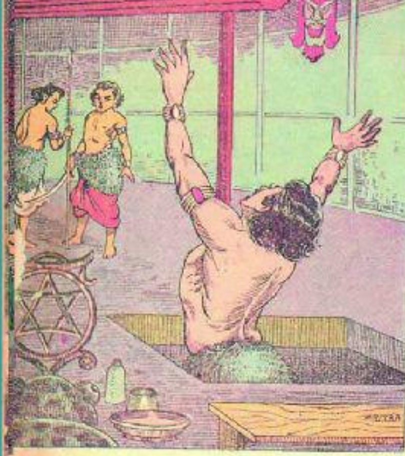
जयमलला त्याचें तें वागणें जास्तच आश्चर्याचें वाटलें. चंडमंडूक याच झोंपडींत कोठें तरी लपून बसला आहे कीं कोठें पळून गेला आहे. त्याला कांहींच कळेना. इतक्यांत जंगबहादुराचा तो अनुयायी खाकरून उठून उभा राहिला व म्हणाला–"बलवीर आणि महावीर! तुम्ही मला ओळखलेंत तर! हा लबाड चोर आहे. याच्या बोलण्यावर विश्वास करूं नका. चंडमंडूक चोरवाटेनें

पळून गेलेला दिसतो आहे. ती वाट आपण हुडकून पाहिली पाहिजे.

जंगबहादुराच्या सेवकाचें तें बोलणें ऐकून चंडमुंडकेश्वराचा सेवक जोरानें हंसला व म्हणाला–"गुप्तमार्ग! चंडमुंडकेश्वराला गुप्त मार्गाची गरज काय? त्या दिव्य पुरुषाला असाध्य असें या जगतांत काय आहे? पाण्यांत मिठासारखें विरघळून जाण्याची शक्ति त्याच्या अंगांत आहे. हवेंत वाफेसारखा अदृश्य रूपानें त्याला वावरतां येतें."

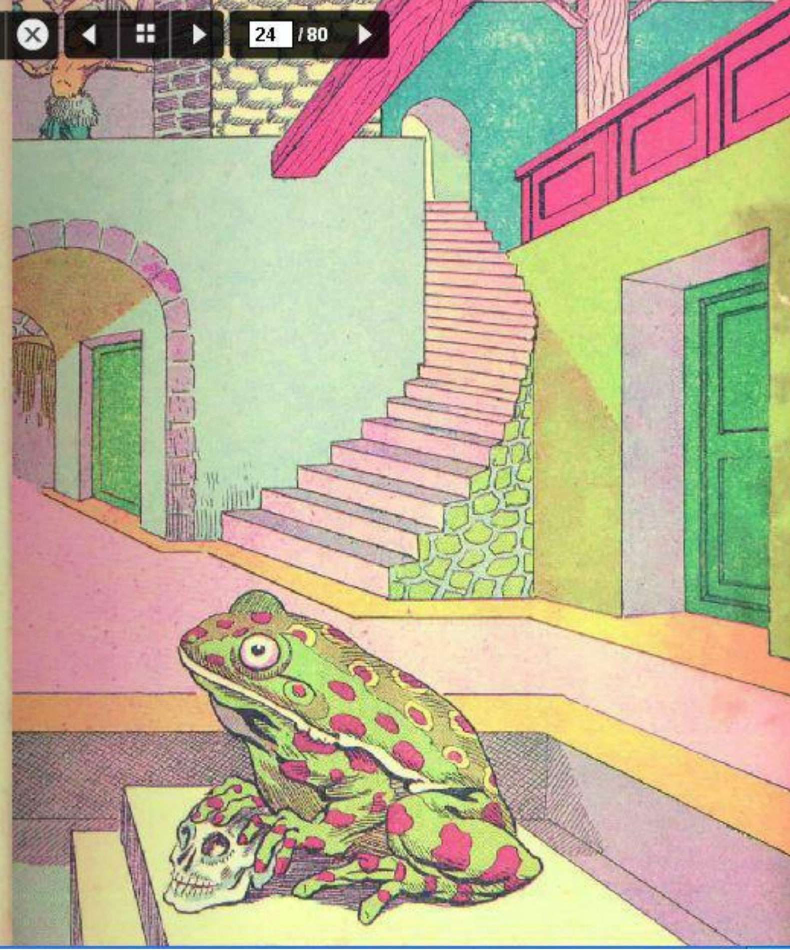
तो बोलत असतां मध्येंच त्याला थांबवून जंगबहादुराचा अनुयायी धांवतच त्याच्या

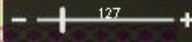

जवळ आला व रागानें त्याचा गळा दाबून त्याला म्हणाला—"लबाडा! तुझी लबाडी माझ्याजवळ चालणार नाहीं. आम्हांला गप्पांत गुंतवून आपल्या मालकाला दूर पळून जातां यावें हा तुझा प्रयत्न आम्हांला कळत नाहीं असें वाटलें होय तुला? मी याचे हात पाय बांधून ठेवतों आणि याच्या तोंडांत बोळे कोंबून ठेवतों. नाहींतर याची वटवट चालू राहील. हा कांहीं तरी खुणा करून आपल्या मालकाला आम्ही त्याला शोधून काढण्यासाठीं येत आहों हें कळवील." असें सांगून त्या जंगली तरुणानें खरोखरच चंडमुंडकेश्वराच्या अनुयायाला बांधून ठेवलें. नंतर तिथे झोपडींतला काना कोपरा छान हुडकून पाहूं लागले. जमिनीवर दोन तीन जागीं उड्या मारून पाहाल्या, कोठें चोर दरवाजा आहे का पाहायला. त्या जंगली तरुणानें मात्र अगदीं टीचभर जागा सुद्धां सोडली नाहीं आणि प्रत्येक ठिकाणीं पायानें व पायाच्या बोटांनीं दाबून पाहिलें. एका जागीं एकदम जमीन धंसली व जमिनीला एक भगदाड पडलें आणि तो आंत पडला. पडतांना तो ओरडला—"हा पहा, चोर दरवाजा!" खळगा विशेष खोल नसल्यानें त्याला लागलें नाहीं.

लखू व जयमल दोघांनीं खळग्यांत डोकावून पाहिलें आणि विचारलें—"तुला लागलें तर नाहीं? अरे आंत पायऱ्या दिसत आहेत! म्हणजे मंडुकेश्वर या चोरवाटेनें पळाला म्हणावयाचा."

जंगली तरुण म्हणाला—"त्याच्या अनुयायाला ढकला या खड्ड्यांत व त्याच्याच अंगाची एक पायरी करून उतरा खालीं. मंडूक येथेंच कोठें तरी लपून बसला असेल. लखू व जयमलनें मंडूकाच्या शिष्याला खालीं ढकललें व स्वतः खालीं उतरून चोर दरवाज्याचें

दार बंद करून घेतलें. नंतर मंडूकाच्या शिष्याला खालीं पायऱ्यावरून ओढून नेलें.

जंगली तरुणाचा अंदाज खरा ठरला. ती फक्त चोरवाट होती. आंत छान खोल्या होत्या. तें तळघर नसून एक मोठी गुहाच होती. वरची झोंपडी चोरवाटेची जागा कळूं नये म्हणून करून ठेवली होती. आंत मोठ मोठीं दालनें होतीं. तलवारी, भाले तीर, कमान वगैरे शस्त्रें तेथें ठेवलेलीं होतीं. "लोकांना कळूं नये म्हणून वरची ती झोंपडी व इतर गोलझोंपड्या असाव्या. खरी राहण्याची जागा येथेंच दिसते आहे. मशाली पेटवून चला हुडकून काढूं त्या मंडुकेश्वराला. खात्रीनें आंत कोठें तरी लपून बसली असेल स्वारी."

लगेच तिघांनीं मशाली पेटवून घेतल्या व प्रत्येक खोली व दालन पाहूं लागले. पण त्यांना मंडुकेश्वराचा पत्ता लागला नाहीं.

इकडे लखू, जयमल व तो जंगली तरुण मंडुकेश्वराला शोधण्याचा प्रयत्न करीत असतां तो आपल्या एका अनुचराला बरोबर घेऊन बेटाच्या मध्यभागीं एका विहिरींतून बाहेर येत होता. ती विहीर म्हणजे पळवाट होती. बाहेर येत तो आपल्या अनुचराला म्हणाला—"आपला जीव वांचला खरा. पण आपल्यावर चांगलें मोठें संकट आलें असें मला वाटत आहे. त्या ब्रह्मदंड्यानें मला चांगलेंच बनवलें म्हणावयाचें. ज्यांना धरून ठेवण्यासाठीं त्यानें आम्हांला सांगितलें होतें त्यांनाच त्यानें आम्हांला ठार करण्यासाठीं पाठविलें. मी मंडूककाढा पाजून त्या रानटी तरुणाकडून सत्य वदवीत होतों तेव्हां ते दोघे आंत पहात होते. त्या ब्रह्मदंड्याला जिवंत जाळल्या शिवाय माझ्या मनाला चैन पडणार नाहीं."

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

वर दान

विक्रमार्कानें आपला प्रयत्न सोडला नाहीं.

तो पुन्हां त्या वडाच्या झाडाजवळ गेला. तेथें झाडावर चढून त्यानें तें प्रेत खालीं उतरविलें आणि नेहमींप्रमाणें तें खांद्यावर टाकून तो मौनपणें स्मशानाच्या दिशेनें चालूं लागला. चार पावलें गेला असेल नसेल, तोंच प्रेतांतील वेताळ बोलूं लागला. म्हणाला—"राजा, तुला तुझ्या ह्या चिकाटीनें आणि कष्टाळू स्वभावानें किती तरी सिद्धी प्राप्त करून घेतां येतील आणि देवदत्ताप्रमाणें लोकोपकार करतां येईल. मग तूं आपली शक्ति अशा तऱ्हेनें कां उगीच वाया घालवितोस? तुला माहीत नसेल देवदत्ताची गोष्ट? सांगतों ऐक." असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

एका गांवांत देवदत्त नांवाचा एक श्रीमंत गृहस्थ राहात असे. तो फार उदार

वेताळाच्या गोष्टी

होता. कोणीहि येऊन त्याच्याकडे कांहीं मागितलें कीं तो तें देऊन टाकीत असे. मग तो खरोखरच गरजू आहे कीं उगाचच मागत आहे, गरीब आहे कीं सुखवस्तू आहे ह्याचा विचार तो करीत नसे. त्याच्या ह्या दानी स्वभावामुळें तो जों जों दान करी तों तों त्याचा आनंद आणि समाधान वाढत असे. पण असल्या अविचारी आणि अपात्र दानाला कोणाची संपत्ति पुरी पडेल? थोड्याच दिवसांत त्याची धन दौलत संपून गेली. त्यानें घरदार, शेतीवाडी सर्व विकून दानधर्म केला आणि आपण स्वतः आपल्या बायकोमुलांसह एका झोपडींत येऊन राहूं लागला. त्याला आपल्या पोटापाण्याची सुद्धां पंचाईत पडूं लागली. एवढें झालें तरी कोणी भिक्षेकरी आला तर तो आपल्या पुढील वाढलेलें पान त्याच्या समोर ठेवी.

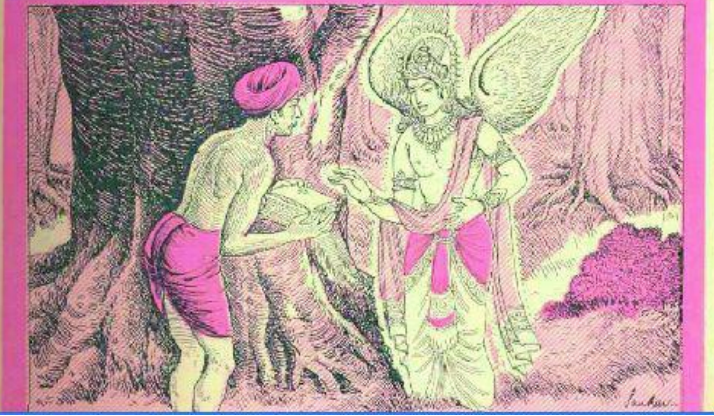
दान करण्यासाठीं आतां देवदत्ताजवळ कांहींहि न उरल्यानें त्याला आपलें जिणें निस्सार वाटूं लागलें. एकदां तो आपल्या बायकोला म्हणाला—"मी जाऊन पैसे मिळवून आणतों तों पर्यंत तूं मोलमजूरी करून घर संभाळ." असें सांगून तो निघून गेला.

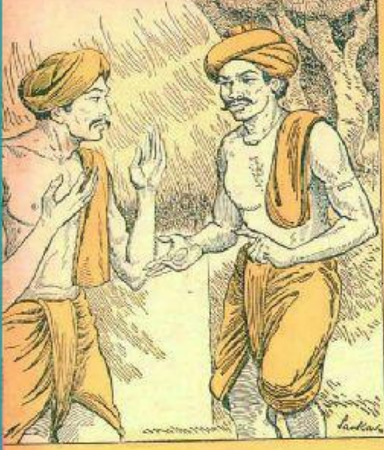
देवदत्ताला देणें चांगलें ठाऊक होतें, घेणें किंवा मिळविणें बिचाऱ्याला काय जमणार? कमाईसाठीं म्हणून तो निघाला खरा, पण कोठें तरी जाऊन आपलें जीवित कार्य संपवून टाकावें असा विचार करून तो घरून निघाला. तो जंगलांत एका झाडाखालीं बसून मृत्यूची वाट पाहूं लागला. त्याच्या कल्पनेप्रमाणें दोन तऱ्हेनें त्याला मरण संभाव्य होतें, एक उपासमार झाल्यानें, नाहींतर क्रूर श्वापदापासून.

देवदत्त ज्या झाडाखालीं बसला होता त्या झाडावर एक यक्ष होता. त्यानें देवदत्ताला पाहिलें. तो तप वगैरे कांहीं करत नसून नुसता कां बसला आहे हें विचारून घेण्याची त्याला इच्छा झाली. म्हणून खालीं येऊन त्यानें विचारलें कीं तूं कोण आणि येथें कशासाठीं बसला आहेस?

देवदत्तानें आपली सर्व हकीगत त्याला सांगितली व म्हणाला—"मी आपली सर्व धन दौलत कित्येक गरीबांना वांटून त्यांना सुस्थितींत आणण्याचा प्रयत्न केला. पण त्यामुळें मी मात्र अगदीं गरीब झालों आहें. तेव्हां आतां मला जगण्याची इच्छा नाहीं. मी येथें बसून मृत्यूची वाट पाहात आहें. यक्षाला त्याच्या परोपकारी वृत्तीचें कौतुक वाटलें. त्यानें त्याच्या हातांत एक लहानशी पेटी देऊन म्हटलें—"ही घे पेटी. ह्यांत हात घातलास कीं तुझ्या हातांत पैसे येतील. वाटेल तितका दानधर्म कर आणि आपल्या कुटुंबाचेंहि भरणपोषण कर. ह्या पेटीच्या सहाय्यानें तुला कष्टावांचून दानधर्म करतां येईल व सुखानें जगतां येईल. जा तूं घरीं." एवढें सांगून यक्ष अंतर्धान पावला.

ती पेटी पाहून देवदत्ताला फार आनंद झाला. तो देवाचा आशीर्वाद समजून त्यानें ती पेटी डोक्यावर उचलून घेतली आणि घरीं आला. त्यानें घरांत खाण्यापिण्या

पुरेसें सामान आणलें आणि पुन्हां पूर्वीप्रमाणें दानधर्म करूं लागला. संपत्ति सांठवून ठेवण्याकडे त्याचें लक्षच नव्हतें.

त्याच गांवांत दुर्मुख नावाचा एक माणूस होता. देवदत्ताच्या राहाणीतील फरक एकदम त्याच्या लक्षांत आला. तो विचार करूं लागला कीं ज्याच्याजवळ पोटापुरतें सुद्धां शिल्लक नव्हतें तो पुन्हां पूर्वीप्रमाणें कसा काय दानधर्म करतो. शेवटीं त्यांतील रहस्य काढून घेण्यासाठीं तो मुद्दाम दान मागायला देवदत्ताकडे गेला. त्यानें पेटींत हात घालून मूठभर नाणीं दुर्मुखाच्या हातावर ठेविलीं. हें पाहून दुर्मुखाला अधिकच आश्चर्य वाटलें. शेवटीं त्यानें विचारलेंच कीं तुमच्याजवळचें सर्व धन संपलें असतां हा दानधर्म कसा काय करतां?

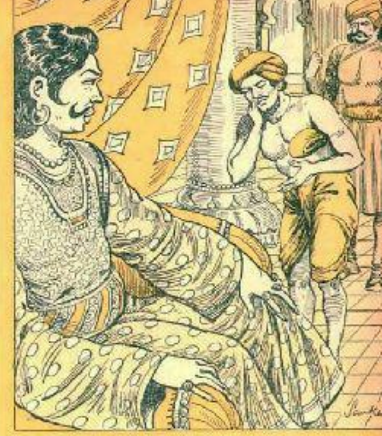
"सर्व ईश्वराची कृपा." तो म्हणाला. एवढ्यानें दुर्मुखाचें समाधान झालें नाहीं. त्यानें देवदत्ताचें सर्व घर न्याहाळून पाहिलें. परंतु घरांत त्याला कोठेंच कांहीं दिसलें नाहीं. एकादी तिजोरी कीं कपाट कांहींच नाहीं. तो ल्हानशी लाकडी पेटी तेवढी त्याला मिळाली. त्याला वाटलें ह्या ल्हानशा पेटींतच कांहींतरी जादू असली पाहिजे. म्हणून एके दिवशीं रात्रीं त्यानें ती पेटी चोरून नेली.

मोठ्या आशेनें दुर्मुखानें ती पेटी उघडली. पण काय! त्यांत फुटकी कवडी-सुद्धां मिळाली नाहीं. रागानें त्यानें ती जोरानें फेंकून दिली, पण तिला कांहीं सुद्धां झालें नाहीं. म्हणून रागारागानें त्यानें एक दगड त्या पेटीवर टाकला. परंतु त्याला ल्हानसा पोचासुद्धां पडला नाहीं. शेवटीं कंटाळून त्यानें ती पेटी उंच फळीवर उचलून ठेवली.

देवदत्तानें आपलें गुपित सांगितलें नाहीं म्हणून दुर्मुख मनांतल्या मनांत जळफळूं लागला. ठीक आहे, मला न का सांगेना, राजाला तर सांगेलच कीं नाहीं. असा विचार करून तो राजाकडे गेला व म्हणाला—"महाराज, आपल्या गांवांत देवदत्त नांवाचा एक माणूस आहे. त्यानें आपली धनसंपत्ति दानधर्म करून सर्व घालवून टाकली आणि अगदीं गरीब झाला. पण कांहीं दिवसांपासून मी पाहातों आहे, तो पुन्हां पहिल्याप्रमाणें किंबहुना जास्तच दानधर्म करूं लागला आहे. मला वाटतें, त्याला कोठें तरी बराच मोठा खजिना सांपडला असावा. अर्थात त्यावर आपलाच न्याय्य अधिकार पोहोंचतो. ह्या साठीं आपल्याला फक्त सूचना देण्यासाठीं हा सेवक आलेला आहे. महाराजानें जसें योग्य वाटेल तसें करावें."

राजानें मंत्र्याकडे बोलावणें पाठविलें व तो आल्यावर म्हणाला—"जा, आणि देवदत्ताच्या घराची झडती घेऊन त्याला मिळालेला सर्व खजिना घेऊन ये."

"जी हुजूर." म्हणून मंत्री निघाला. त्यानें आपल्याबरोबर चार शिपाई घेतले आणि सरळ देवदत्ताच्या घरीं गेला. देवदत्ताची झोपडी पाहतांच त्याला त्याच्या गरीबीची कल्पना आली. तरी सुद्धां त्यानें त्याच्या घराची झडती घेतली. त्यांत त्याला कांहीं सुद्धां मिळालें नाहीं. "मग तूं एवढा दानधर्म कसा करीत होतास?" मंत्र्यानें विचारलें. "एका यक्षानें माझ्यावर कृपा करून मला एक ल्हान पेटी दिली होती. त्यांत हात घातला म्हणजे मला पैसे मिळत असत. पण कालच कोणी तरी ती पेटी सुद्धां चोरून नेली म्हणून आज मी कोणाला कांहींहि देऊं शकलों नाहीं, आणि

ह्याचें मला स्वतःला फार दुःख वाटत आहे. मंत्र्याला देवदत्ताचें बोलणें खरें वाटलें, आणि खऱ्या वस्तुस्थितीचा अंदाज लागला. तो तडक दुर्मुखाच्या घरीं गेला. त्याच्या घरींच त्याला ती पेटी मिळाली. "ही पेटी येथें कशी रे?" मंत्र्यानें विचारलें. त्यावर त्यानें आपली चोरी कबूल केली. पण त्यांत कांहीं नसल्याचें सांगितलें. मंत्र्यानें ती पेटी राजाला नेऊन दिली.

दुसऱ्या दिवशीं राजानें दरबारांत देवदत्ताला बोलाविलें आणि ती पेटी दाखविली. देवदत्तानें ती लगेच ओळखली.

"मग सांग, आतां तूं ह्यांतून धन कसें काढतोस तें. ही जादूची पेटी आहे, असें समजल्यावरून आम्हीं ही मागविली. आतां तूंच सांग, ह्या पेटींत जादू काय व कोठें आहे ती." राजा म्हणाला.

हें ऐकतांच देवदत्तानें पेटी उघडून त्यांत हात घातला व मूठभर पैसे काढून तेथें आलेल्या शिपायांच्या हातावर ठेवले.

"आम्हीं ह्यांत हात घातल्यावर कांहींच आलें नाहीं ना? मग तुझा काय मंत्र आहे तो आम्हांला सांग, नाहीं तर तुला प्रायश्चित भोगावें लागेल." राजा म्हणाला.

"महाराज, ह्यांत कांहीं मंत्र नाहीं आणि तंत्र पण नाहीं. माझ्या शिवाय दुसऱ्या कोणीहि ह्यांत हात घातला तर त्याला कांहीं मिळणार नाहीं." देवदत्त नम्रपणें म्हणाला.

थोड्यावेळानें मंत्र्याशीं कांहीं तरी मसलत करून राजा म्हणाला—"देवदत्ता, आपल्या राज्यांत ह्या पेटीचें फार मोठें महत्व आहे. तेव्हां ही दरबारांतच राहिली पाहिजे. आणि तुझ्या शिवाय इतर कोणीहि ह्याचा उपयोग करूं शकणार नाहीं म्हणून तुला रोज दरबारांत येऊन ह्याचा उपयोग करून दिला पाहिजे. ह्या कामसाठीं तुला योग्य तो पगार दिला जाईल."

देवदत्त काय बोलणार बिचारा. मुकाट्यानें राजाचें म्हणणें कबूल करून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशीं राजानें एका दिवाणखान्यांत मोठमोठ्या थैल्या आणून रचून ठेवविल्या आणि देवदत्तास बोलावून त्याच्याजवळ ती पेटी देऊन सांगितलें कीं ह्या थैल्या द्रव्यानें भरून काढ. देवदत्तानें पेटींत हात घातला पण द्रव्य येईना. त्यानें पुन्हां पुन्हां प्रयत्न करून पाहिला पण व्यर्थ.

"तुझ्यासारख्या कपटी माणसास मरणाची शिक्षाच ठीक." राजा गरजला.

मी आतां दानधर्म कसा करूं ह्याच चिंतेंत देवदत्त होता. हें पाहून मंत्र्यानें राजाला सांगितलें कीं ह्या गरीबाची ह्यांत कांहीं चूक नाहीं. त्याला सोडून देणेंच बरें. राजाला त्याचें म्हणणें पटलें. निरर्थक वस्तु जवळ बाळगून काय उपयोग, म्हणून राजानें ती पेटी देवदत्ताच्या हवालीं करून त्याला सोडून दिलें.

देवदत्तानें घरीं येऊन पुन्हां एकदां पाहावें म्हणून त्या पेटींत हात घातला. प्रचीति आणि चमत्कार असा कीं पुन्हां त्याच्या हातांत द्रव्य आलें. त्याला फार फार आनंद झाला आणि तो पुन्हां दानधर्म करीत सुखासमाधानानें राहूं लागला.

एवढें सांगून वेताळानें गोष्ट थांबविली. म्हणाला—"राजा ! पेटींतून द्रव्य काढण्याची शक्ति देवदत्तास मिळाली असतां सुद्धां राजाचा खजिना भरतांना कुठें गेली ती सारी शक्ति ? प्रश्नाचें उत्तर माहीत असून दिलें नाहींस तर परिणाम माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याचे शतशः तुकडे होऊन तुझ्या पायाशीं पडतील."

"वर आणि शक्ति ह्यांत फार फरक आहे. यक्षानें देवदत्ताला वर दिला होता कीं दानधर्मासाठीं तुला त्यांत द्रव्य मिळेल. पण राजानें ती एक शक्ति मानली व आपला खजिना भरण्याची त्याला आज्ञा दिली. म्हणून देवदत्ताच्या प्रयत्नानें सुद्धां त्यांत द्रव्य आलें नाहीं.

अशा रीतीनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ शवासह अदृश्य झाला व पुन्हां आपल्या झाडावर जाऊन बसला.

(कल्पित)

गर्वाचें घर खालीं

अंगिराला दोन पुत्र. बृहस्पति व संवर्त. बृहस्पति हा कुशाग्रबुद्धीचा आणि संवर्त महान तपस्वी होता. संवर्त तपश्चर्येंत आपल्याहून पुढें आहे ही गोष्ट बृहस्पतीला न आवडल्यानें तो संवर्तला नाना तऱ्हेनें त्रास देऊं लागला. त्याचा छळ असह्य होऊन संवर्त एका वस्त्रानिशीं घरांतून निघून गेला. पुढें बृहस्पति देवांचा गुरु झाला.

कृतयुग संपून त्रेतायुगाला सुरवात झाली होती. अवीक्षिताचा मुलगा मरुत पृथ्वीपति होता. महा प्रतापी असल्यामुळें त्याला अपर विष्णुच समजत असत. ह्या राजवंशाचा पुरोहित बृहस्पतीच होता.

मरुताच्या समोर इंद्रालासुद्धां हार मानवी लागली. मरुताची वाढती कीर्ति त्याला असह्य झाली.

त्यानें एक दिवस बृहस्पतीला बोलावून सांगितलें कीं दोघांच्याकडलें पौरोहित्य मला पसंत नाहीं. तो म्हणाला—"मी त्रैलोक्याचा अधिकारी. मला इंद्रपद मिळालें. तुम्ही माझे गुरु, पुरोहित आणि तुम्ही त्या मानवपुत्र मरुताकडे सुद्धां पौरोहित्य करावें. मला हें अगदीं अयोग्य वाटतें. मला वाटतें तुम्हांला माझें पौरोहित्य करावयाचें असल्यास त्याचें घर सोडून द्यावें."

"आपलें म्हणणें खरें आहे. आपणांपुढें त्या मरुताची काय गणती. मी आपल्या विचाराशीं सहमत आहें." बृहस्पति म्हणाला.

मरुतानें समस्त भूमण्डल जिंकल्यावर एक मोठा यज्ञ आरंभिला. त्यानें बृहस्पतीला पुरोहित म्हणून बोलाविलें. बृहस्पति

म्हणाला—"आजपर्यंत मी आपला पुरोहित होतों. परंतु आतां तें काम माझ्याकडून होणार नाहीं. इंद्रानें मला तसें सांगितलें आहे.

आपण ह्या वंशाचे कुलगुरु. अचानकपणें आपण हें काय मनांत आणलें. आपल्या हातूनच ह्या यज्ञाची सांगता व्हावी." मरुतानें विनम्रपणें निवेदन केलें.

"छे! छे!! तें आतां शक्य नाहीं. देवेन्द्राची आणि तुझी काय बरोबरी. कुठें देव आणि कुठें मानव. मी इन्द्राचेंच पौरोहित्य करावयाचें ठरविलें आहे. ह्या पुढें मी तुझा पुरोहित नाहीं." असें सांगून बृहस्पतीनें मरुताला निरोप दिला.

बृहस्पतीच्या त्या कठोर उत्तरानें मरुत निराश झाला. पुढें काय करावें ह्या चिंतेंत चालला असतां त्याला वाटेंत नारद भेटला. "कसल्या विचारांत पडला आहेस. मला तरी सांग. माझ्याकडून जेवढी मदत होईल तेवढी करीन." नारदानें सहानुभूतिपूर्वक विचारलें.

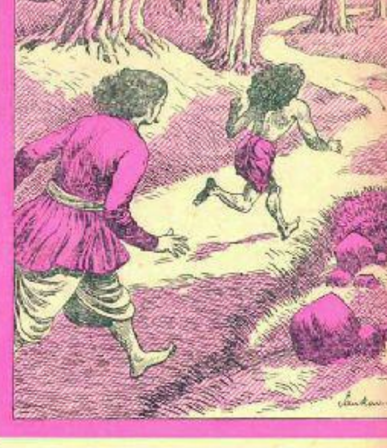
"मी यज्ञासाठीं गुरूला बोलाविलें असतां त्यानें नकार दिला. इतकेंच नव्हें तर मर्त्य म्हणून आमचें यजमानत्व त्यानें झिडकारलें." मरुत खिन्न मनानें म्हणाला.

"एवढेंच ना! अरे तो नाहीं त्याचा भाऊ. कोणीहि असला म्हणून काय? हें बघ ह्या बृहस्पतीचा एक भाऊ आहे. त्याचें नांव संवर्त. त्याला तूं आपला पुरोहित कर." नारदानें सुचविलें.

"होय. पण तो कोठें भेटेल? त्याला कसें विचारावयाचें? कांहीं सांगाल?" मरुतानें विचारलें.

"बृहस्पतीच्याच त्रासामुळें तो वेड्यासारखा भटकतो आहे. सध्यां विश्वेश्वराच्या दर्शनासाठीं काशीला गेला आहे. तेथ जाऊन त्याला भेट. पण तूं त्याला ओळखणार कसा? असं कर, तूं काशीच्या प्रवेशद्वाराशीं एक प्रेत जवळ ठेवून बस. प्रेत पाहतांच संवर्त मागें फिरेल. तूं त्याचा पाठलाग कर आणि निर्जन ठिकाणीं येतांच तूं त्याला शरण जा. 'तुला इकडे कोणी पाठविलें' असें विचारल्यास माझें नांव सांग." अशा तऱ्हेनें मार्ग दाखवून नारद निघून गेला.

नारदाच्या सांगण्याप्रमाणें मरुत एक प्रेत जवळ ठेवून काशीच्या प्रवेशद्वारीं बसून राहिला. थोड्या वेळानें संवर्त त्या बाजूस आला. परंतु प्रेतावर नजर पडतांच मागें फिरून पाहूं लागला. नारदानें सांगितलेली संवर्ताची खूण पटतांच मरुत त्याच्या पाठोपाठ निघाला. बरेंच दूर गेल्यावर संवर्त त्याला परतवण्यासाठीं त्याच्या अंगावर दगड माती, शेण जें हातीं आलें फेंकूं लागला. पण त्या सर्वांची मरुतनें थोडी देखील परवा केली नाहीं व संवर्तच्या मागें चालत राहिला. तेव्हां संवर्त धावूं लागला. मरुत् देखील त्याच्या पाठोपाठ धांवूं लागला.

पण किती वेळ धांवणार? संवर्त दमला व एका वडाच्या झाडाखालीं दगडावर विश्रांति घेण्यासाठीं बसला. मरुत तेथें येऊन पोंचला व नम्रपणें नमस्कार करून समोर उभा राहिला. संवर्तनें त्याला थोडें रागानेंच विचारलें—"मी कोण काय हें कळल्याशिवाय तूं माझ्या पाठीस कां लागला आहेस?"

मरुतनें, त्याला नारदानें जी ओळख व खूण सांगितली होती ती निवेदन करून आपलें पौरोहित्य करण्यास विनंति केली."

"पण मी अमक्या जागीं आहे व माझी ओळख अशी बिनचूक सांगणारा कोण हें नाहीं तूं सांगितलेंस?" संवर्तनें पुन्हां विचारलें आणि म्हणाला—"मी विचारलेल्या

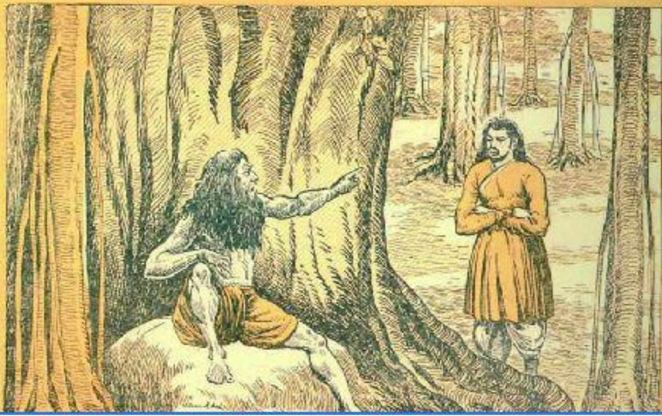
प्रश्नाचें उत्तर खरें खरें सांगितलेंस तर ठीक, नाहींतर मी बजावून ठेवतों, मी तुला भस्म करून टाकीन."

मरुतनें, नारदानें सर्व सांगितलें असें सांगून गुरु होण्यास विनंति केली.

संवर्त म्हणाला—"माझ्यासारख्या विक्षिप्त माणसाला आपला गुरु करून घेणारा तूं तरी एक विक्षिप्तच. तूं माझा भाऊ बृहस्पति आहे, त्याच्याकडे जाऊन त्याला आपलें पौरोहित्य करावयास सांग."

मरुतनें, बृहस्पतीनें त्याचा कसा अपमान केला हें देखील सांगितलें. तेव्हां संवर्त म्हणाला—"मला तुझें पौरोहित्य करण्यास हरकत नाहीं. पण माझ्या आवडी निवडीचा तूं विचार कर. कारण माझ्या मनाप्रमाणें किंवा सांगण्याप्रमाणें तूं वागला नाहींस तर मला राग येईल व त्या कोपाग्नींत तूंच काय, तुझा सर्व वंश व तुझें सर्व राज्य नष्ट होईल."

मरुतनें सर्व कबूल केलें. संवर्तच्या मनाचें समाधान झालें. तो म्हणाला—"तुला इंद्रापेक्षां जास्त वैभव प्राप्ति होईल, याची जबाबदारी मी घेतों." संवर्तनें मरुताला वचन दिलें.

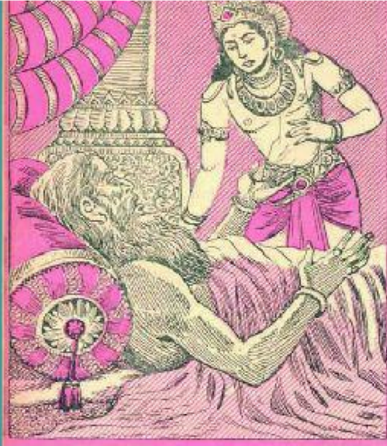
नंतर संवर्तानें मरुताला सांगितलें कीं शंकर कैलास पर्वतावर राहतो. तेथेंच मंजुवंत नांवाचा एक पर्वत आहे. त्या पर्वतावर सोन्याचा अलोट सांठा आहे. तूं शंकराचा अनुग्रह प्राप्त करून तूं तें सर्व सोनें उचलून घेऊन ये. त्या प्रमाणें मरुतानें आपल्या नोकरांना मोठमोठे गाडे घेऊन मंजुवंत पर्वतावर जावयास सांगितलें व स्वतः शंकराचा अनुग्रह व्हावा म्हणून यज्ञाची तयारी करूं लागला.

ही बातमी देवलोकांत पोंचली. आपला यजमान इंद्र याच्याशीं मरुत आतां बरोबरी करणार व आपलाच भाऊ संवर्त याच्या मदतीनें, ह्या काळजीमुळें बृहस्पति आजारी पडला.

इंद्र आपल्या गुरूच्या आजाराची गोष्ट ऐकून विचारपूस करण्यासाठीं आला. तेव्हां बृहस्पति म्हणाला—"तो मर्त्य मरुत माझा भाऊ संवर्त याच्या मदतीनें एक यज्ञ करीत आहे. तो यज्ञ पुरा झाला तर त्याचें वैभव तुझ्याहून मोठें होईल. तेव्हां वेळींच हा यज्ञ भंग करतां आला तर पहा."

इंद्रानें अग्नीला आपला दूत करून मरुतकडे पाठविलें. म्हणाला—"त्याला जाऊन

सांग कीं तुझ्या या यज्ञाचें पौरोहित्य करायला स्वत: बृहस्पति येत आहे.

इंद्राचा निरोप अग्नीनें मरुताकडे जाऊन निवेदन केला. तो निरोप ऐकून मरुत अग्नीला म्हणाला–"तुझ्या म्हणण्याबाहेर मी नाहीं. पण माझ्या या यज्ञाला संवर्त यानें पौरोहित्य स्वीकारलें आहे व तें मी मान्य केलें आहे. माझ्यासारख्या मर्त्य मानवाच्या यज्ञाला देवांचा गुरु बृहस्पति यानें येण्याची काय गरज आहे?"

पण अग्नि म्हणाला–"इंद्राची मैत्री किती उपयोगी आहे हें मी सांगण्याची गरज नाहीं.

त्याचा गुरु जो बृहस्पति त्याची मर्जी संपादन केलीस तर तुला त्रिलोकपति होतां येईल."

संवर्त इतका वेळ सर्व शांतपणें ऐकत बसला होता. पण आतां स्वस्थ बसणें त्याला बरें वाटलें नाहीं. त्यानें अग्नीला बजावलें–"येथवर तूं बोललास तें पुरें झालें. यानंतर जास्त कांहीं बोललास तर मात्र मी तुलाच भस्म करून टाकीन."

अग्नि संवर्ताच्या समोर जास्त उभा राहिला नाहीं. भीतीमुळें त्याचें सर्व अंग थर थर कांपत होतें. तो अयशस्वी होऊन परत आलेला पाहून इंद्र त्याला म्हणाला–"तूं पुन्हां मरुताकडे जा आणि त्याला सांग, तूं मी सांगितल्याप्रमाणें वागला नाहींस तर मी वज्रायुधाचा प्रहार करून तुझा वध करीन."

पण अग्नि हात जोडून त्याला म्हणाला–"मला संवर्ताची भीति वाटते. तो मला भस्म करील."

देवेंद्र स्मित करून म्हणाला–"इतरांना भस्म करणें हा तुझा गुण आहे, तुला कोण भस्म करणार?"

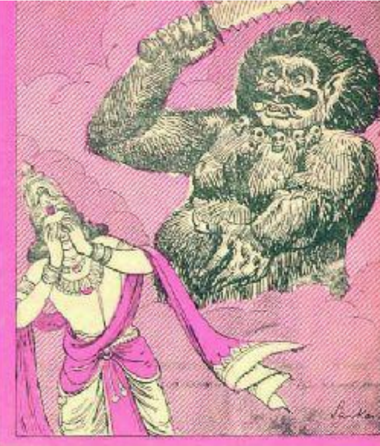
"देवेंद्रा! ह्या बोलण्यांत काय अर्थ आहे? अरे! तूं या त्रिलोकाचा स्वामी व

प्रभू आहेस! पण वृत्रानें तुझा पराभव केला नाहीं का?" अग्नीनें इंद्राला निरुत्तर करण्याच्या हेतूनें उत्तर दिलें.

पण इंद्र आपल्याच तोऱ्यांत म्हणाला–"अरे! मी त्या वृत्रासुराला ढेकणासारखा चिरडून टाकला असता. पण मी दुर्लक्ष केलें व त्या संधीचा त्याला फायदा झाला. माझ्या हातांत वज्र असे पर्यंत माझी बरोबरी करण्याची हिंमत मर्त्य मानवाची तर काय, दानवाची देखील नाहीं!"

"ही सर्व गर्वोक्ति सोडून दे, इंद्रा! कधीं तूं च्यवनावर वज्र प्रहार करून पाहिला होतास कीं नाहीं? पण तुझें वज्र व तें सोडणारा तुझा हात निस्तेज होऊन गेला, हें तूं विसरलास वाटतें? च्यवनानें एका भयंकर राक्षसाची सृष्टि करून पाठविलें होतें. तेव्हां तुझे डोळे दिपून गेले होते. हें सर्व तूं विसरलास वाटतें? त्या संवर्ताच्या सामर्थ्याची तुला कल्पना नसेल कदाचित, पण मला आहे." त्यानें इंद्राला निरुत्तर केलें. तेव्हां इंद्रानें धृतराष्ट्र नांवाच्या एका गंधर्वाला मरुताकडे पाठविलें.

धृतराष्ट्र मरुताकडे जाऊन म्हणाला–"राजा! तूं या यज्ञासाठीं बृहस्पतीला

आपला पुरोहित म्हणून नेमलें नाहींस तर इंद्र वज्रायुधाचा प्रयोग करील. या उपर तुझी मर्जी."

मरुत म्हणाला–"संवर्त माझे पुरोहित आहेत. मित्रद्रोह करणें हें तुमच्या गुरूलाच शोभतें, हें तूं आपल्या प्रभूला जाऊन सांग!"

धृतराष्ट्र म्हणाला–"तूं इंद्राला ओळखत नाहींस असें दिसतें. तुला आकाशांत वीज कडाडलेली ऐकूं येत असेल. इंद्राच्या वज्रायुधाचाच तो आवाज आहे. संभाळून रहा! तुझा पुरोहित त्या वज्रायुधापासून तुझें

रक्षण करण्यास समर्थ आहे ना, याची खात्री करून घे!"

खरोखरींच वीज कडाडली. सारी यज्ञशालाच हादरली. सर्व घाबरून गेले. क्षणभर मरुत देखील भ्याला. तो संवर्ताला म्हणाला–"गुरुवर! या वज्रायुधापासून माझें रक्षण करणें आपणांशिवाय इतर कोणालाहि शक्य नाहीं."

संवर्त म्हणाला–"मरुता! तुला भिण्याचें मुळींच कारण नाहीं. मी ज्या यज्ञाचें पौरोहित्य स्वीकारलें आहे त्यांत विघ्न आणण्याची कोणाची छाती नाहीं. तूं अगदीं निर्धास्त रहा. तुझ्या इच्छेप्रमाणें हा यज्ञ पुरा होईल."

"तर मग आणखी एक विनंति आहे. स्वतः इंद्र व त्याचे अनुयायी देव या यज्ञाला हजर राहतील असें कांहीं तरी करावें. आमच्याबरोबर त्यांनीं सोमरस पान करावा अशी फार इच्छा आहे."

संवर्त "तथास्तु!" म्हणाले.

संवर्तानें आरंभिलेल्या यज्ञांत विघ्न आणण्याची शक्ति खरोखरच कोणाच्या अंगांत नव्हती. संवर्तानें सांगितल्याप्रमाणें इंद्राला निमूटपणें मर्त्यलोकांत उतरून यावें लागलें. इंद्र आपल्या सर्व अनुयायांसह यज्ञशालेंत आलेला पाहून मरुत त्याला सामोरा गेला. संवर्तानें पण त्याचें यथोचित स्वागत केलें व देवेंद्रासह सर्व देवांनीं सोमरस पान केलें. इंद्राचा गर्व परिहार झाला. हें सर्व संवर्ताच्या तपश्चर्येच्या प्रतापानें घडलें. इंद्रानें मरुताला आशीर्वाद दिला व त्याच्याशीं मैत्री करून घेतली. यज्ञ समारंभ संपल्यावर इंद्र पुन्हां अमरावतीला निघून गेला.

भीमूचे पराक्रम

आपल्याला लिहितां वाचतां येत नाहीं ह्या गोष्टीचें भीमूला फार वाईट वाटत असे. लक्ष्मीलाहि ह्याचें वैषम्य वाटल्याविना राहिलें नाहीं. तिनें त्याला लिहावाचावयास शिकविलें. कष्टाचें फळ, थोडें का होईना, हातीं येतेंच. त्याचा जमीनदार सासरा देखील त्याला ह्या कामीं मदत करीत असे. त्याच्याकडे येणारीं सर्व कागदपत्रें अगोदर तो आपल्या जांवयाकडून वाचून घेत असे. मग स्वतः वाचून तीं आपल्या जांवयाला समजावून सांगत असे. जमीनदारीच्या कामाची भीमूला विशेष गोडी उत्पन्न झाली होती असें नाहीं. परंतु त्याला वाटत असें कीं आपला सासरा जें जें वाचतो तें सर्व आपण वाचलें पाहिजे.

त्याचा सासरा रोज रात्रीं निजण्यापूर्वीं रामायणांतील कांहीं भाग वाचीत असे. मग त्याच्यावरच चष्मा काढून ठेवून झोपत असे. भीमूनें देखील त्याचें अनुकरण करण्याचें ठरविलें.

त्या दिवशीं रात्रीं सर्व झोंपी गेले तरी भीमू झोंपला नाहीं. सासऱ्याचें रामायण वाचन होईपर्यंत तो जागा राहिला आणि बायकोला 'मी आतां थोडें वाचून येतों, तूं झोप.' असें सांगून सासऱ्याचा चष्मा घालून रामायण वाचूं लागला. चाळिशी लावल्यानें त्याच्या डोळ्यास त्रास होऊन डोळ्यांतून पाणी येऊं लागलें. चाळिसाव्या वर्षीं सामान्यपणें चष्मा लावावा लागतो. भीमू तर लहान होता. पण सासऱ्याची नक्कल करण्याचें त्यानें ठरविलें होतें. म्हणून डोळ्यांतून पाणी येऊं लागलें तरी सुद्धां त्यानें वाचन थांबविलें नाहीं.

[श्री. मा. गो. मोरे

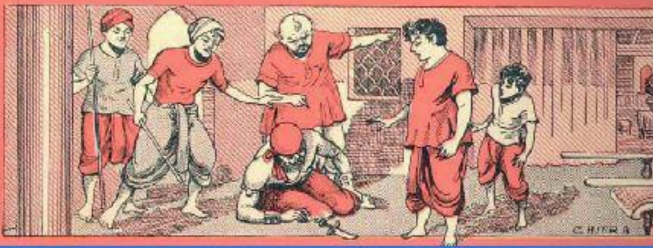

वाचतां वाचतां त्याला मध्येंच डुलक्या येत, मध्येंच जाग येई. पुन्हां वाची, पुन्हां निजे. असें करीत वाचतां वाचतां तो रामा राक्षसांच्या युद्धापर्यंत आला आणि त्याला झोंप लागली.

झोंपेच्या गुंगीतच त्याला चाहूल लागल्याचा भास झाला म्हणून त्यानें डोळे उघडले तों त्याला समोर एक चोर दिसला. भीमूला त्याची ती काळी कुट्ट व भयानक अशी आकृति दिसली. भीमू स्वभावानें भितरा नव्हताच. तो भ्याला नाहीं. त्यांत रामाच्या पराक्रमाच्या गोष्टी वाचून तो झोंपला होता. मनांत घोळत असलेला राक्षसच समोर आहे असें वाटून त्यानें रामाप्रमाणें त्यास प्रश्न केला. म्हणाला—"हे राक्षसा! तुझे नांव काय? आणि तूं येथें कशासाठीं आला आहेस?" पण चोर त्याला दरडावून म्हणाला—"ओरडशील तर खबरदार!" असें म्हणत त्यानें आपल्या हातांतील सुरा त्याच्यावर उगारला. त्या चोर राक्षसाचा उद्धटपणा त्या भीमू रूपी रामाला असह्य होऊन त्यानें आपल्या एका हातानें त्याचा सुऱ्याचा हात जोरानें खेंचून व पिळवटून दुसऱ्या हातानें त्याचें नरडें धरलें.

चोर पूर्ण सावध असून सुद्धां ह्या अनपेक्षित हल्ल्यापुढें टिकूं शकला नाहीं. तो मोठ्यानें किंचाळला व धाडदिशी जमिनीवर कोसळला. घरांतील मंडळी व नोकरचाकर धांवून आले. सर्वांनीं मिळून चोराला चांगलेंच झोडपून काढलें. अशा तऱ्हेनें चोर पकडला गेला. आणि लोकांनीं पाहिलें कीं भीमूनें पकडून दिलेला चोर गांवांतील कुख्यात चोरांपैकीं एक होता.

[पुढील अंकीं नवीन पराक्रम]

गुलाम हिरकणी

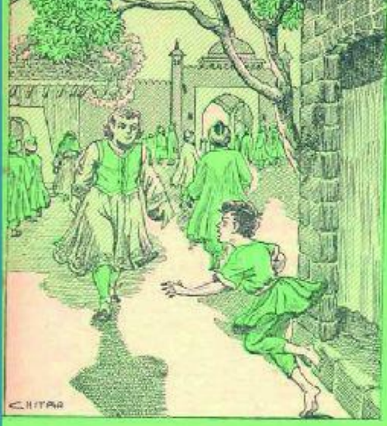
[४]

अलीशारनें म्हातारीच्या मदतीनें आपल्या प्रियतमेचा शोध तर लावला, परंतु केवळ निष्काळजीपणामुळें तो निजून राहाला. दुसऱ्या दिवशीं तो जागा झाला तेव्हां त्याला आश्चर्यच वाटलें. कारण तो एका गल्लींत असल्याचें त्याला आढळून आलें. आश्चर्य करीत त्यानें सहज आपल्या डोक्याशीं हात नेला तों त्याला दुसरा चमत्कार दिसला. त्याच्या डोक्यावरील पगडी सुद्धां नाहींशी झालेली त्याला आढळली.

तो पुन्हां म्हातारीकडे गेला आणि आपण केलेली चूक कबूल करून म्हणाला—"जमरूद कोठें आहे जरा सांगशील?" म्हातारी जमरूदच्या शोधासाठीं म्हणून गेली होती ती सुमारें एका तासानें परत आली. म्हणाली—"जमरूद कोठें तरी नाहींशी झालेली दिसते. आतां ती परत येईल असें मला वाटत नाहीं. बघ! केवळ तुझ्या हलगरजीपणामुळेंच तुझ्यावर हें संकट आलें आहे. आतां कोणी कांहीं करूं शकणार नाहीं, फक्त देवाचाच भरंवसा.

म्हातारीचें बोलणें ऐकून अलीशार लहान मुलासारखा ओकसा बोकशी रडूं लागला आणि त्यांतच त्याला घेरी येऊन तो बेशुद्ध होऊन खालीं पडला. म्हातारीच्या सेवेशुश्रुषेनें त्याला शुद्ध आली. पण तो मानसिक व्यथेनें जवळ जवळ एक वर्षभर आजारी होता. त्याला चांगला बरा करण्यासाठीं म्हातारीनें लाख प्रयत्न केले. परंतु जमरूद पुन्हां भेटेल ही आशाच विरल्यामुळें तो

सौ. मालती देशमुख

दिवसेदिवस झुरतच चालला. शेवटीं म्हातारी त्याला म्हणाली–

"अरे, तूं असा पलंगावर पडून राहिलास तर तिचा शोध तरी कसा लागणार? मनुष्यानें कधीं आशा सोडूं नये. प्रयत्न करून पहा. कदाचित सांपडेलहि तुला."

म्हातारीचें म्हणणें त्याला पटलें. तो कांहीं तरी निश्चय करून उठला. स्नान वगैरे केलें. थोडासा पौष्टिक आहार घेतला. त्यामुळें त्याला जरा हुशारी वाटली. अशा प्रकारें एक महिना लोटल्यावर तो चांगला हिंडूं फिरूं लागला. नंतर त्यानें म्हातारीची रजा घेतली आणि निघाला. पण कोठें हें त्याचें त्याला माहीत नव्हतें. पाय नेतील तिकडे तो जात होता. कित्येकदां तो हताश होऊन तासन्तास बसून राही. पुन्हां उठून चालू लागे. आतां जमरूदची भेट अशक्य असें त्याला वाटूं लागलें. पण आंतील मन सांगे, ती भेटेल व जरूर भेटेल. जातां जातां तो जमरूदच्या राज्यांत येऊन पोहोंचला.

ज्या दिवशीं अलीशार जमरूदच्या शहरीं पोहोंचला त्या दिवशीं त्या शहरांत एक मोठी मेजवानी होती. ही त्या शहरांतील चवथी मेजवानी. मेजवानी चालली असतां जमरूद सर्व पाहुण्याचें निरीक्षण करीत होती. पाहुणे नेहमींप्रमाणें आपापल्या जागीं बसून जेवत होते. परंतु ज्या ठिकाणीं शिरा पुरी, साय वगैरे ठेविलें होतें तेथें जाण्यास कोणी धजलें नाहीं. कारण लोक पूर्वीचे अनुभव विसरले नव्हते.

अलीशार तेथेंच आला. शिरापुरी, साय वगैरे ठेवलेली जागा रिकामी पाहून तो तेथें जाऊन बसला. त्याला तेथें बसलेला पाहतांच सर्व लोक भयचकीत होऊन त्याच्याकडे बघूं लागले. जमरूदनें देखील त्याला तेथें

बसतांना पाहिलें. लगेच तिनें त्याला ओळखिलें आणि तिच्याहि पोटांत धस्स झालें. आपली ही घाबरगुंडी कोणाला कळूं नये म्हणून ती हळूच जेथें होती तेथेंच बसली आणि तेथून अलीशारला न्याहाळूं लागली. त्याचें खाणें पोटभर होईपर्यंत ती कांहींहि बोलली नाहीं.

त्याला तेथें बसून खातांना पाहून सर्वांना आश्चर्यच वाटलें. कारण त्या ठिकाणच्या अन्नाचा एक घास घेतांच खाणाराला खाणें थांबवावें लागत असे. शिवाय सुल्तानाचे सैनिक येऊन त्याला पकडून घेऊन जात असत आणि मग तो बिचारा प्राणास मुकत असे.

अलीशारनें तेथें बसून पोटभर खाल्लें आणि मग डोळे मिटून प्रार्थना करूं लागला. त्याचें जेवण झालें असें पाहून जमरूदनें आपल्या सैनिकांना बोलावून आज्ञा केली. "त्या तरुणाला मोठ्या विनयानें बोलावून आणा." तिनें सांगितलें.

सैनिकांना त्याच्याजवळ येतांना पाहून 'ह्याचीहि पाळी आली' असें सर्वांना वाटलें. पण सैनिकांनीं त्याला धरून फरफटत ओढत न नेतां अगदीं नम्रतेनें बोलावून नेलें.

म्हणाले–"आमचे सुलतान आपल्याशीं कांहीं बोलूं इच्छितात. अलीशार उठून त्यांच्याबरोबर जाऊं लागला.

लोक त्याच्या विषयीं तर्क वितर्क करूं लागले. कोणी म्हणाले–"ह्याचें आयुष्य आतां संपले!" "सैनिकांनीं ओढून कसें नेलें नाहीं?" कोणी शंका केली, त्याला पोटभर खाऊं दिलें. एकंदरीत ह्याचावर संकट येण्याची शक्यता कमीच.

जमरूदच्या समोर त्याला नेऊन उभें केल्यावर तिनें इतरांप्रमाणें ह्यालाहि प्रश्न विचारले–"तुमचें नांव काय? काय काम

धंदा करतां? येथें कशासाठीं आलां आहांत?"

"माझें नांव अलीशार. माझे वडील खुरासान देशांतील एक व्यापारी होते. मी देखील तोच धंदा पुढें चालू ठेविला. परंतु जेव्हां दैव फिरलें तेव्हां मी तें काम सोडून दिलें. सध्यां मी आपल्या प्रियतमेच्या शोधार्थ हिंडत आहें आणि त्या करितांच येथें आपल्या देशांत आलों आहे. तिच्याशिवाय मला दुसरें कोणीहि नाहीं आणि तिच्याशिवाय मला सर्व शून्यवत झालें आहे." बोलतां बोलतां दुःखातिशयानें त्याला एकदम मूर्छा आली.

जमरूदनें त्याला गुलाबपाणी शिंपडवून सावध केलें. नंतर नेहमींप्रमाणें रेतीमध्यें तांब्याच्या काडीनें उभ्या आडव्या रेघा ओढल्या. नंतर त्याला लक्षपूर्वक पाहिल्याप्रमाणें दर्शविलें आणि सर्वांना ऐकूं जाईल असें मोठ्यानें म्हणाली—"तूं जें जें सांगितलें आहेस तें सर्व खरें आहे. म्हणून मीहि तुला सांगतों कीं तुझी प्रेमिका तुला जरूर भेटेल."

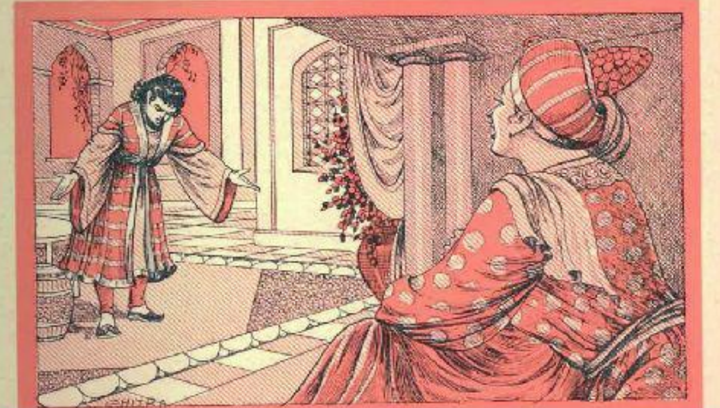
मेजवानी संपल्यावर जमरूदनें सैनिकांना आज्ञा केली. "ह्याला उटणें लावून स्वच्छ चांगली आंघोळ घाला. राजवाड्यांतील उंची कपडे घालण्यास द्या आणि काळोख पडल्यावर घोड्यावर बसवून अंतःपुरांत घेऊन या." असें सांगून ती राजवाड्यांत निघून गेली.

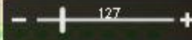
जमरूदला तो दिवस फार लांब, फारच लांब वाटूं लागला. राजवाड्यांत गेल्यापासून संध्याकाळ होण्याची ती मोठ्या उत्कंठेनें वाट पाहूं लागली. कोणच्याहि कामांत तिचें चित्त लागेना. एक एक क्षण तिला युगाप्रमाणें वाटूं लागला. शेवटीं तिन्हींसांजा होतांच ती आपल्या गुप्त खोलींत गेली आणि अलीशारला तेथें घेऊन येण्याची आज्ञा दिली. ती स्वतः अंधुक प्रकाशाच्या जागीं बसली.

ह्या मनुष्याविषयीं दाखविलेल्या आदरानें सर्वांना आश्चर्य वाटूं लागलें. सर्वांना वाटलें कीं ह्याला काहीं तरी मोठें पद मिळणार. भाग्यवान आहे बेटा! आतां ह्याला कोणता हुद्दा मिळणार आहे याविषयीं तर्क वितर्क करीत सैनिक त्याला सुलतानाच्या गुप्त खोलींत घेऊन आले.

आल्याबरोबर अलीशारनें जमरूदला लवून मुजरा केला. तिनें त्याला विचारलें 'स्नान वगैरे झालें? खाणें पिणें उरकलें?" अशा तऱ्हेच्या सर्व प्रश्नांना त्यानें उत्तर दिलें 'जी हुजूर'. नंतर त्याला थोडें जलपान करवून आपल्याजवळ बसविलें. अलीशार आश्चर्य करूं लागला. तरी पण सुलतानाच्या इच्छेला त्यानें मान दिला. जमरूदनें स्मित करून त्याच्याकडे पाहून म्हटलें—"अजून सुद्धां तूं आपल्या हिरकणीला ओळखलें नाहींस!"

तिच्या तोंडचे हे शब्द ऐकल्यावर त्यानें तिच्या चेहेऱ्याकडे पाहिलें. तों पर्यंत त्यानें डोकें वर करून सुलतानाच्या तोंडाकडे पाहिलें देखील नव्हतें. त्याला स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वासच होईना. इतक्या दिवसानंतर आपल्या प्रेयसीला शेजारीं बसलेली

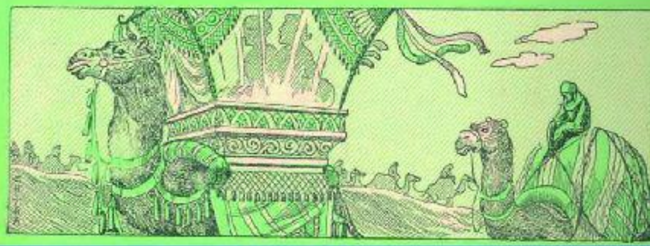

पाहून आणि आपल्या दीर्घ प्रयत्नाला आलेलें यश पाहून त्याला अतिशय आनंद झाला. जमरूदला तर आपल्या जिवाचें सार्थक झाल्यासारखें वाटलें, ह्यांत आश्चर्यच नाहीं.

दुसऱ्या दिवशीं जमरूदनें दरबारी पोषाख चढविला आणि आपल्या सर्व अधिकाऱ्यांना राजवाड्याच्या प्रांगणांत बोलावून म्हणाली– "मंडळी हो! ह्या युवकाला पाहिल्यापासून माझें मन त्याच्याकडे फार आकर्षित झालें आहे. त्यानें देखील मला आपल्या राज्यांत बोलाविलें आहे. करितां आपण आपल्या साठीं दुसरा राजा निवडावा. मी आजच ह्याच्याबरोबर प्रयाण करणार आहें. तुम्ही आजवर मला जो मान दिलात त्याबद्दल मी तुमची सर्वांची फारफार आभारी आहें. तुमचा सर्वांचा निरोप घेत असतां मला फार वाईट वाटत आहे."

सुलतानाच्या आज्ञेप्रमाणें कर्मचाऱ्यांनीं त्याच्या पाठविणीची सारी व्यवस्था केली. तऱ्हेतऱ्हेचीं पक्वान्नें करून शिदोरीला दिली. वस्त्राभूषणांनीं मोठमोठ्या पेट्या भरून दिल्या. नाना तऱ्हेच्या वस्तू भेट म्हणून दिल्या. नंतर एका सुंदरशा उंटावर एक उत्तम हौदा ठेवून त्यांत त्या दोघांना बसविलें. सर्व सामान सुमान उंटाच्या पाठीवर लादलें आणि त्यांना पाठवून दिलें.

हें सर्व घेऊन अलीशार आपल्या शहरांत आला. फकिरांना बराच दानधर्म केला आणि त्यांचा आशीर्वाद घेऊन आपल्याजवळ असलेल्या धनदौलतीवर आपले दिवस सुखानें घालवूं लागले.

पुढें त्यांना मुलेंबाळें होऊन त्यांचा वंशवृक्ष वाढत गेला. अशातऱ्हेनें अलीशार व जमरूद यांचें जीवन सुखाचें झालें. [संपूर्ण]

पोपट पंजी

आजोबांनीं मोठ्या नातवाला बोलाविलें आणि त्याच्या हातांत दोन आणे देऊन म्हणाले–"जा तपकीर घेऊन ये." आजी नातवाला बाजारांत जात असलेला पाहून म्हणाली–"बाळ, एक नारळ पण घेऊन ये, बरं का?" इतक्यांत बाबांनीं बोलाविलें म्हणून तो तिकडे धांवला. ते म्हणाले–"शाई संपली आहे घेऊन ये." असें सांगून त्यांनीं त्याला एक रुपया दिला. पंधरा मिनिटांनीं तो शाई घेऊन आला. पण नारळ व तपकीर आणायला विसरला. विसर-भोळा म्हणून सर्व मुलांनीं त्याची टिंगल केली. पुष्कळ दिवस मुलें त्याची थट्टा करीत राहले.

तेव्हां आजोबा त्यांना म्हणाले–"हें पहा, प्रत्येकाला सर्वच लक्षांत राहतें असें थोडेंच आहे. कांहीं आठवतें व कांहीं आठवत नाहीं. जें आठवतें त्याची मात्र पोपट पंजी चालू असते. कांहींना कांहीं शब्द आठवतात तर कांहीं विसरतात. कांहींना अगदीं शेवटीं ऐकलें असेल तेवढेंच आठवतें. अशा एका माणसाची गोष्ट मी ऐकली आहे."

गोष्टीचें नांव ऐकतांच मुलें–"गोष्ट! गोष्ट! आजोबा गोष्ट! म्हणून ओरडूं लागली. आजोबांनीं चिमटीभर तपकीर नाकांत कोंबली व गोष्ट सांगूं लागले.

एकदां मोठ्या नातवाला आजींनीं अवस केव्हां आहे हें शास्त्रीबुवांना विचारून यायला पाठविलें. तो शास्त्रीबुवांकडे गेला. आजीला नातवाच्या पोपटपंजीची चांगली पारख होती. म्हणून तिनें त्याला बजावून सांगितलें होतें कीं शास्त्रीबुवा सांगतील तें तूं विसरून येशील. म्हणून वाटभर तें

सौ. रमाबाई सोमण

घोकत ये. त्यांनीं सांगितलें असेल अगदीं तसेंच्या तसें."

तो शास्त्रीबुवांकडे गेला. शास्त्रीबुवा म्हणाले—"अरे अवस आतां कोठें ? आज तर पौर्णिमा आहे. पंधरा दिवसांनीं येईल." नातू घोकत निघाला—"आतां कोठें आणखी पंधरा दिवसांनीं येईल."

वाटेंत एक कोळी कालव्यांत मासे धरीत असलेला त्याला दिसला. बराच वेळ मासे जाळ्यांत अडकले नाहींत. तो म्हणाला—"आतां केव्हां मासे सांपडणार व केव्हां मी घरीं जाणार ?"

त्याच वेळीं शास्त्रीबुवांचा निरोप घोकत मोठा नातू कालव्याजवळ येऊन पोंचला.

कोळ्यानें तें ऐकलें आणि त्याला इतका राग आला कीं तो म्हणाला—"कोण तो ? पुरून टाका त्याला."

तें ऐकून मोठा नातू शास्त्रीबुवांचा निरोप विसरला आणि कोळी जें म्हणाला तें घोकत निघाला—"कोण तो ? पुरून टाका त्याला." असें बडबडत स्वारी एका घराजवळ आली. त्या घरांत कोणी आजारी मनुष्य होता. त्या घरांत पुष्कळ गर्दी जमा झालेली दिसली. त्या रोग्याची ती नातेवाईक मंडळी

होती. त्यांना त्या मुलाची ती बडबड अशुभ वाटली. ते त्याला मारायला धांवले. मोठा नातू तेथून धूम पळत निघाला. पळत कांहीं अंतर निघून गेल्यावर त्याला कुंभाराचा आवा जळत असलेला दिसला. कुंभार सांगत होता—"जळूं दे हळूं हळूं !"

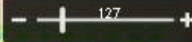
मोठा नातू कोळ्यानें म्हटलें होतें तें विसरला व "जळूं दे हळूं हळूं !" बडबडूं लागला. तेंच घोकत तो पुढें निघाला.

एका जागीं एका घराला आग लागली होती. लोक आग विझवण्यासाठीं घागरी, घेऊन धांवपळ करीत होते. त्याच वेळीं ही स्वारी बडबडत आली—"जळूं दे हळूं हळूं !"

"कोण रे तो ? चार घागरी पाणी ओता त्यांच्या अंगावर आणि त्याचें तोंड रंगवा !" एक जण म्हणाला.

मुलाच्या डोक्यांत तेंच शिरलें. तो ओरडत निघाला—"रंगवा त्याचें तोंड !" त्याला वाटेंत गांवचा पुजारी भेटला. त्या पुजाऱ्यानें त्या मुलाशीं भांडाभांड करायचें सोडून त्याला सांगितलें कीं "मुकाट्यानें आपल्या वाटेनें जा !"

मुलगा "मुकाट्यानें आपल्या वाटेनें जा!" घोकत घरीं आला. आजीनें त्याला विचारलें—"कोठें रे होतास इतका वेळ? काय म्हणाले शास्त्रीबुवा?"

"मुकाट्यानें आपल्या वाटेनें जा" म्हणाले शास्त्रीबुवा! नातवानें उत्तर दिलें.

"तूं लहान आहेस म्हणून तसें म्हणाले असतील. म्हणून जाऊन सांग कीं आजीनें विचारलें आहे, अवस केव्हां येणार?" आजी म्हणाली.

तो पुन्हां शास्त्रीबुवांकडे गेला आणि म्हणाला—"आजीनें विचारून यायला सांगितलें आहे कीं केव्हां येणार?" तो अवस शब्द विसरून गेला होता.

शास्त्रीबुवांना अर्थबोध झाला नाहीं म्हणून त्यांनीं विचारलें—"कोण, केव्हां येणार म्हणून विचारलें आहे?"

"कोणी नाहीं. केव्हां ती ती येणार म्हणून विचारलें आहे." मुलगा म्हणाला.

शास्त्रीबुवांनीं त्याच्याकडून काढून घेण्याच्या हेतूनें विचारलें—"एकादशी कीं अवस कीं काय विचारून यायला सांगितलें आहे?"

तें ऐकून त्याला तो शब्द आठवला व म्हणाला—"हो हो अवस!"

"अवसेला कोणाचें श्राद्ध आहे का? तुझ्या आजाचें कीं कोणाचें? मी येईन हं, जाऊन सांग आजीला." शास्त्रीबुवा म्हणाले.

शास्त्रीबुवांना, त्याचें घर कोठें आहे हें नीट समजाऊन सांगून अमावास्येच्या दिवशीं शास्त्रीबुवा येणार आहेत असें नातवानें आजीला सांगितलें. शेवटीं आजीला स्वतःच शास्त्रीबुवांकडे जाऊन अवस केव्हां आहे विचारून यावें लागलें.

भोळसट बाळोबा

एका गांवीं एक मुलगा रहात असे. त्याचे वडील वारल्यानंतर त्याच्या आईनेंच त्याला लहानाचें मोठें केलें. त्याला बेताचेंच लिहितां वाचतां येत असे.

मुलगा अर्धवट खुळा आहे हें त्याच्या आईला माहीत होतें. म्हणून ती मुलाची फार काळजी वाही. पण स्वतःच्या मूर्खपणामुळेंच त्याला फार कष्ट सोसावे लागत.

एकदां मुलाला स्वतःच्या या भोळसट स्वभावाबद्दल फार वाईट वाटलें. तो आपल्या आईला म्हणाला—"आई, माझ्यामुळें तुला विनाकारण किती कष्ट सहन करावा लागत आहे."

"बाळ! देव जसें ठेवील तसें रहावें. सर्वांना सारखी बुद्धि असते का? देवानें तुला हुशार केलें नसलें तरी तुला चांगला स्वभाव दिला आहे. दोघां तिघांच्या बरोबरीची शक्ति तुझ्या अंगांत आहे." आईनें त्याची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला.

परंतु त्यांतली एक गोष्ट देखील त्याला रुचली नाहीं. तो पुन्हां पुन्हां विचारी—"आई, मला केव्हां अक्कल येणार?"

एकदां आई कंटाळून म्हणाली—"जा, त्या डोंगरावर एक मांत्रिक बाई राहते. तिच्याकडे जाऊन अक्कल उधार मागून घेऊन ये."

तो मुलगा आई जें म्हणाली तें खरें मानून पळत डोंगर चढून गेला. तेव्हां ती मांत्रिक बाई चुलीशीं सैंपाक करीत बसली होती.

तो तिला म्हणाला—"काकू! मला थोडी अकल उधार देतां का? सर्व म्हणतात मला

श्री. शशिकांत मानें

अक्कल नाहीं. माझ्या आईलाच सर्व कामें करावी लागतात. माझी इच्छा असून देखील तिला कांहीं मदत करतां येत नाहीं."

त्या बाईनें त्याच्याकडे जरा न्याहाळून पाहिलें व म्हणाली.

"जी वस्तु तुला जास्त आवडते ती घेऊन ये म्हणजे ती तुला केवढी अक्कल द्यायची हें ठरवीन !"

मुलानें घरीं जाऊन त्या बाईनें त्याला जें सांगितलें होतें तें आईला जाऊन सांगितलें आणि विचारलें—"आई ! मला सर्वांत जास्त कोणती वस्तु आवडते ग ?"

"कोंबडीचें मांस ! उद्यां तूं त्या बाईकडे एक कोंबडी घेऊन जा आणि अक्कल मागून घेऊन ये." आई म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशीं तो एक कोंबडी घेऊन त्या बाईकडे गेला आणि म्हणाला—"मला आवडणारी वस्तु घेऊन आलों आहें"

"पाहतें बरं का तूं म्हणतोस तें खरें आहे कीं नाहीं. एका प्रश्नाचें उत्तर दे पाहूं—पायाशिवाय कोण पळतें ?" त्या बाईनें त्याला विचारलें. बराच वेळ डोकें खाजवून पाहाल्यावर तो म्हणाला—"मला नाहीं माहीत या प्रश्नाचें उत्तर."

"म्हणजे तूं सर्वांत जास्त आवडणारी वस्तु घेऊन आला नाहींस, हेंच मला कळलें आहे. जाऊन पुन्हां कांहीं तरी घेऊन ये. तुला स्वतःला जास्त आवडत असेल तें." ती बाई म्हणाली.

तो घरीं येऊन पाहातो तों त्याची आई आजारी अंथरुणावर पडलेली. कित्येक लोक तिला औषध पाणी करण्यासाठीं तेथें जमा झाले होते. चवकशी करतां लोक म्हणाले—"तिला अर्धांग वायु झाला आहे. औषध पाण्याचा उपयोग झाला नाहीं. तिनें त्याला जवळ बोलावून समजावून सांगितलें कीं बाळ,

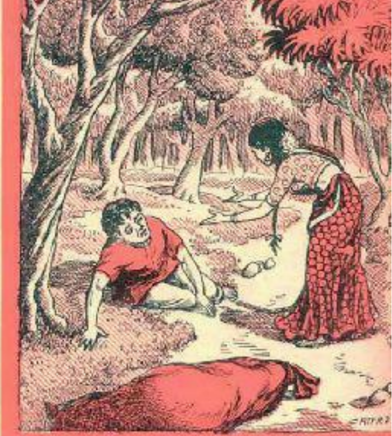
आतां मी येतें. मला देवाघरचें बोलावणें आलें आहे. डोंगरावरच्या त्या बाईनें तुला अक्कल दिलीच आहे. आतां मी निश्चिंतपणें डोळे मिटीन." असें सांगून तिनें खरोखरच डोळे मिटले.

तो रात्रभर आपल्या आईसाठीं रडत होता,—"आई नाहीं, आतां मी काय करूं ?" बराच वेळ रडत राहल्यावर त्याच्या डोक्यांत प्रकाश पडला कीं त्याला सर्वांत जास्त आवडणारी वस्तु म्हणजे आई. म्हणून आईचें प्रेत एका पोत्यांत घालून तें घेऊन डोंगर चढूं लागला. त्या बाईकडे पोंचल्यावर तो म्हणाला—"काकू ! मला सर्वांत जास्त आवडणारी वस्तु मी घेऊन आलों आहें. मला बुद्धि द्या."

"तूं म्हणतोस तें खरें आहे कीं नाहीं, मी पाहणार आहें. मी विचारतें त्या प्रश्नाचें उत्तर दे, पाहूं—"सोनें तर नाहीं पण सोन्यासारखी चमकणारी वस्तु कोणती ?" त्या बाईनें त्याला विचारलें.

पुष्कळ वेळ विचार करून तो म्हणाला—"काकू, मला नाहीं माहीत."

त्यावर ती बाई म्हणाली—"तर मग या खेपेस येतांना जी वस्तु तुला सर्वांत जास्त आवडते ती घेऊन ये."

तो खुळा मुलगा आईचें प्रेत पुन्हां उचलून घेऊन घरीं निघाला. परंतु दमून भागून वाटेंतच एका जागीं तें पोतें ठेवून रडत पडून राहाला.

"कां रे रडतोस ? कोण तूं ?" कोणी-तरी प्रश्न केला. म्हणून तो डोकें वर करून पाहूं लागला. तेव्हां त्याला राधा नांवाची एक मुलगी समोर उभी असलेली दिसली. म्हणाला—"आई गेल्यापासून आज मी एकटा अनाथ झालों आहें. त्या मांत्रिक बाईनें विचारलेल्या प्रश्नांचीं उत्तरें मला देतां आली नाहींत."

ते प्रश्न ऐकून राधा हंसूं लागली. म्हणाली–"पायांविना नदी पळते आणि सोन्याहून अधिक सूर्य चमकतो. तुझ्यासारख्यांची काळजी करायला कोणी तरी नेहमीं जवळ असलें पाहिजे. मी राहतें तुझ्याबरोबर आणि मी असें ऐकलें आहे कीं बेअकल माणसें आपल्या बायकोची फार काळजी घेतात. आपण लग्न करून बरोबर राहूं."

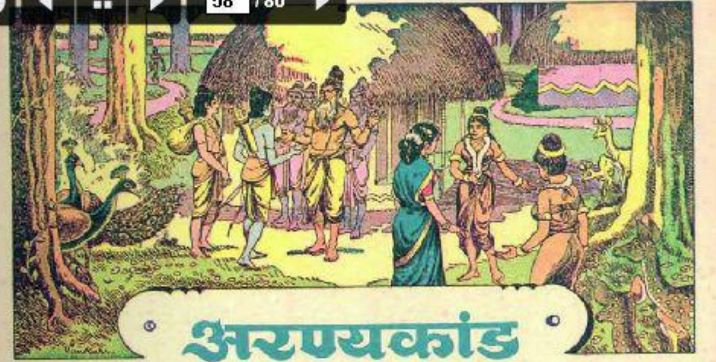
"तुला हरकत नसेल तर मला हरकत नाहीं. आपण दोघं लग्न करून घेऊं." भोळसट बाळोबा म्हणाले. दोघांचें लग्न झालें. राधा नवऱ्याची काळजी त्याच्या आईपेक्षां जास्त ठेवूं लागली. दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

एकदां बाळोबांना वाटलें कीं आपल्याला जगांत सर्वांत जास्त आवडणारी वस्तु म्हणजे बायको आहे. असा विचार करून ते डोंगरावरच्या मांत्रिक बाईकडे बायकोला बरोबर घेऊन गेले. म्हणाले–"काकू! या खेपेस मला सर्वांत जास्त आवडणारी वस्तु घेऊन आलों आहें. मला बुद्धि द्या."

"बरें तर हें सांग कीं एका वस्तूला जन्मल्याबरोबर तर दोनच पाय असतात, पण पुढें दोनाचे चार होतात! अशी वस्तु कोणती?" त्या बाईनें विचारलें.

बाळोबांना डोकें खाजवूं लागलेले पाहून राधानें हळूंच कानांत सांगितलें–"बेडूक!" तें ऐकून बाळोबा मोठ्यानें म्हणाले–"बेडूक!"

"तूं भोळसट असलास तरी तुझ्या बायकोला अक्कल आहे. दोघं अक्कल वांटून सुखानें रहा!" असें सांगून त्या मांत्रिक बाईनें दोघांना निरोप दिला.

अरण्यकांड

तो मायावी मृग पाहून सीतेसारखाच रामाला देखील भ्रम झाला. तो लक्ष्मणाला म्हणाला–"तूं जटायु व सीता दोघांचें रक्षण कर. मी जाऊन धरून घेऊन येतों त्या हरणाला." असें सांगून राम धनुष्य व बाण घेऊन हरणामागें धांवला.

मारीच राक्षस अगदीं हरणासारखा दिसत होता. त्याचें चालणें, वळून पाहणें, सर्वच मोहक वाटे. राम जवळ आल्यासारखा वाटला कीं तो दूर जाई. अर्थातच राम त्याचा पाठलाग करीत दूरवर निघून गेला. हरणाला धरणें अशक्य आहे असें वाटल्यावर रामानें त्याच्यावर एक बाण सोडला.

मारीच राक्षसानें आपलें मृगरूप सोडलें व मरण्या पूर्वी राक्षस रूप घेऊन रामाच्या आवाजांत "सीते! लक्ष्मणा...." असा हाका मारूं लागला.

रामाला त्याचें तें ओरडणें अशुभ वाटलें. राम विचार करायला जास्त वेळ थांबला नाहीं. लगेच परतला.

तिकडे रामाचा आवाज ऐकून सीता घाबरली. ती लक्ष्मणाला म्हणाली–"भाऊजी! तो आवाज तुमच्या दादांचाच दिसतो आहे. लवकर धांवा, त्यांच्या मदतीला!"

सीतेच्या त्या बोलण्याकडे लक्ष्मणानें विशेष लक्ष दिलें नाहीं. तो म्हणाला–

"वहिनी ! देव, दानव किंवा मानव यांपैकीं कोणाची देखील दादाला भीति नाहीं. तो एकटा सर्वांचा संहार करील. तो आवाज दादाचा नसून कोणातरी मायावी राक्षसाचा असावा. दादानें मला येथें रहावयास सांगितलें आहे. मी येथून हलणार नाहीं."

"ते संकटांत असतां तुम्ही त्यांच्या मदतीस धांवत नाहीं ? तुम्ही त्यांचे शत्रु आहां कीं मित्र ! माझ्या रक्षणासाठीं त्यांनीं तुम्हांला येथें रहावयास सांगितलें होतें. त्यांच्यावरच संकट आलें असतां तुम्ही त्यांच्या रक्षणाला धांवणें आवश्यक आहे. त्यांच्या जिवाला जर का कांहीं बरें वाईट झालें तर मी स्वतःच अग्निप्रवेश करीन माझ्या रक्षणाचा विचार तुम्ही सोडा." सीता म्हणाली.

लक्ष्मणानें सीतेची समजूत घालण्याचा अनेक प्रकारें प्रयत्न करून पाहिला. पण सीता उलट त्याला वाटेल तसें तोडून बोलली–"तूं रानांत आमच्याबरोबर कशासाठीं आलास ? रामासाठीं कीं भरतासाठीं. पण लक्षांत ठेव ! तुझा दुष्ट हेतु साध्य होणार नाहीं. तुझ्या किंवा भरताच्या हातीं मी लागेन अशीं स्वप्नें पहात असाल दोघे !"

लक्ष्मणाला आतां मात्र राग आला. तो म्हणाला–"स्त्रियांचा हट्ट प्रसिद्धच आहे. तुम्ही हें बोललात म्हणूनच मला जावें लागत आहे. पण तुम्हांला पश्चात्ताप करावा लागेल एवढें मात्र मी सांगून ठेवतों." असें रागानें म्हणत लक्ष्मण निघून गेला.

लक्ष्मण तिकडे निघून गेल्यावरोवर रावण एका संन्यासाचा वेष धारण करून रामाच्या पर्णकुटी जवळ भिक्षा मागायला म्हणून आला. भगवीं वस्त्रें घालून, हातांत कमंडलू घेऊन व खडांव घालून वेदांचा मंत्रोच्चार करीत तो पर्णकुटीसमोर उभा राहिला. सीता त्यावेळीं रडत होती. रेशमी साडी नेसून ती दारांत उत्सुकतेनें रामाची वाट पहात उभी होती.

रावणानें सीतेला विचारलें–"हे सुंदरी तूं कोण ? पार्वती कीं लक्ष्मी, कीं अप्सरा. मी त्रिलोकांत हें सौंदर्य कोठेंहि पाहिलें नाहीं. तूं राक्षसांच्या या देशांत कशी काय आलीस ? तूं एकटी दिसतेस ? तूं अशी रडत कां आहेस ?"

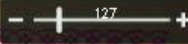
सीतेनें रावणाला खरा संन्यासी समजून त्याला बसायला आसन दिलें आणि प्यायला पाणी देऊन म्हणाली–"जेवून जावें !"

रावणानें पुन्हां विचारलें–"पण तूं कोण काय हें नाहीं सांगितलेंस."

सीतेनें पतीच्या वनवासाचें कारण सांगून रावणाला त्याचें नांव कुळ गोत्र विचारलें आणि म्हणाली–"आपण एकटे या दंडकारण्यांत फिरत आहां आपल्याला राक्षसांची भयभीति वाटत नाहीं का !"

सीतेचा तो प्रश्न ऐकून रावण स्मित करून म्हणाला–"मला राक्षसांची भीति वाटण्याचें काय कारण ? मीच त्यांचा राजा रावण आहें. मला अनेक स्त्रिया आहेत. पण तुझी बरोबरी करूं शकेल अशी एक

देखील नाहीं. मी लंकेचा राजा आहें. माझी राजधानी समुद्रांत बेटावर एका उंच पर्वतावर आहे. तूं हें निर्जन जंगल सोडून दे आणि माझ्या अंतःपुरांत येऊन रहा. मी तुला आपली पट्टराणी करून घेईन. तुझ्या सेवेला पांच हजार दासींना नेमीन. आपण दोघं सुखानें लंकेवर राज्य करूं!"

तें ऐकून सीतेला प्रथम भय तर वाटलेंच. परंतु रावणाचीं दुष्ट वचनें तिला असह्य वाटलीं. ती रागानें म्हणाली—"रावणा! तुझा मृत्यु जवळ आलेला दिसतो आहे. तूं रामाचा पराक्रम पाहलेला दिसत नाहीं. त्या सिंहासमोर तूं कोल्ह्या कुत्र्यासारखा आहेस."

रावणाला सीतेचें तें वाक्य अपमानाचें वाटलें. तरी तो स्वतःचा राग गिळून म्हणाला—"सीते! तुला माहीत नसेल कदाचित! मी कुबेराचा भाऊ आहें. त्याचें पुष्पक विमान माझ्याजवळच आहे. माझा नुसता नामोच्चार झाला तरी देवांचा राजा इंद्र थर थर कांपूं लागतो. राम आहे भितरा. नाहींतर राज्य सोडून त्यानें वनवास ग्रहण केला असता का? तुला रामाचें भय वाटत असेल तर तें तूं मनांतून काढून टाक. तूं माझ्याबरोबर राहूं लागलीस आणि राम जवळपास फिरकला तर मुंगी-सारखा चिरडून टाकीन मी त्याला."

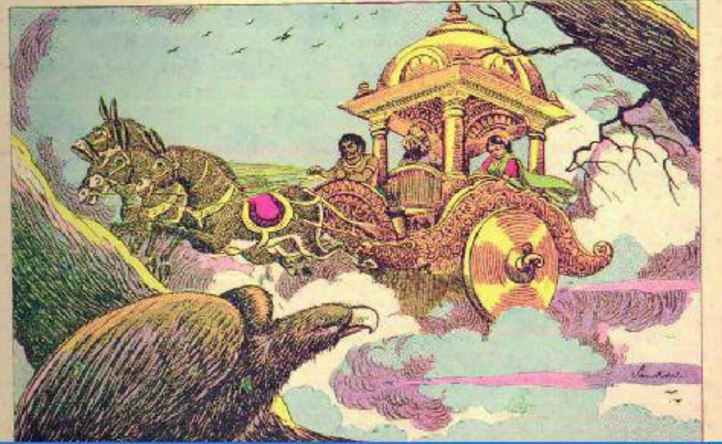
"कुबेराचा भाऊ स्वतःला म्हणवून घेऊन तुला हें सर्व बोलणें शोभतें का? परस्त्रीकडे वाईट नजरेनें पाहणाऱ्याचा कुळनाश होतो हें तुला माहीत नाहीं वाटतें?" सीतेनें रावणाला विचारलें.

रावणाला सीतेचा राग आला. तो उभा राहिला. त्याचें तें राक्षसी रूप पाहून सीता घाबरूनच गेली. पर्वताकार काळें शरीर, निखाऱ्यासारखे लाल लाल डोळे आणि क्रुद्ध मुद्रा पाहून सीतेच्या मनाची जी स्थिति झाली असेल तिचें वर्णन करण्याची गरजच नाहीं. त्यांत रावण म्हणाला—"सीते! रावणाहून पराक्रमी पति तुला कोठून मिळणार? आज तूं मला नकार दिलास तर आयुष्यभर तुला रडावें लागेल, विसरूं नकोस."

असें सांगून रावणानें सीतेला उचलून घेतलें आणि आकाशांत उडूं लागला. सीता मोठ-मोठ्यानें ओरडूं लागली—"रामा! लक्ष्मणा, धांवा! हे वनस्पतींनो व लतांनो! राम येईल तेव्हां रामाला सांगा कीं रावण सीतेला हरण करून घेऊन गेला!"

इतक्यांत सीतेला एका झाडावर बसलेला जटायु दिसला. ती त्याला म्हणाली—"हे जटायु! पहा, हा राक्षस मला उचलून घेऊन चालला आहे. रामचंद्राला ही गोष्ट अवश्य सांग!"

जटायु झाडावर पेंगत पडला होता. सीतेचा आवाज ओळखून तो उठून बसला आणि रावणाला संबोधन करून म्हणाला—"दुष्टा! तूं भित्र्यासारखा येऊन परस्त्रीला हरण करून नेत आहेस. स्वतःच्या स्त्रीचें रक्षण करणें हें जसें प्रत्येकाचें कर्तव्य आहे तसेंच इतरांच्या स्त्रीचें रक्षण करणें देखील

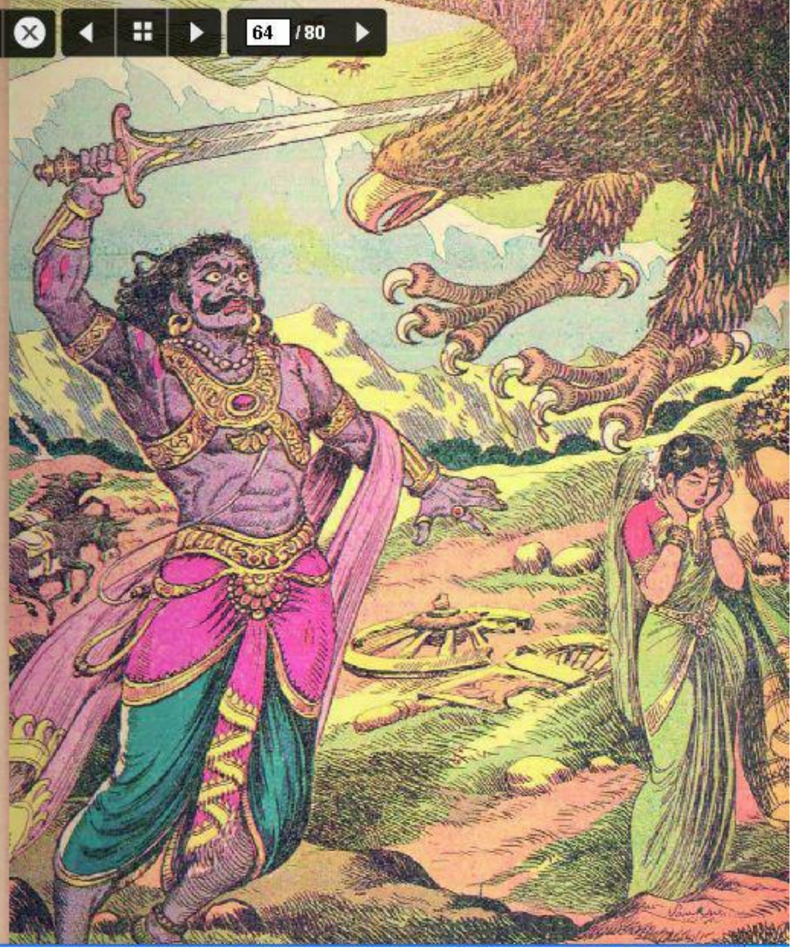
प्रत्येकाचें कर्तव्य आहे. तूं तर राजा आहेस. राजाच असा वागूं लागला तर इतर पामरजन काय करतील? मी वृद्ध आहें, तूं तरुण आहेस! तुझ्याजवळ शस्त्रें आहेत माझ्या जवळ एकहि शस्त्र नाहीं. तरी मी तुला सीतेला घेऊन जाऊं देणार नाहीं. लक्षांत ठेव."

असें सांगून जटायूनें रावणावर झडप घातली. आपल्या तीक्ष्ण चोचीनें व नखांनीं त्याचें सर्व अंग ओरबाडून काढलें. रावणानें सीतेला एका बाजूला ठेवून जटायूवर बाण सोडले. पण जटायूनें ते तोडून टाकल्यावर तो तलवार घेऊन त्याच्यावर धांवला. जटायूनें रावणाचा रथ तोडला, सारथी व घोडे ठार केले. तेव्हां रावण सीतेला उचलून आकाश-मार्गें उडूं लागला. जटायु पुन्हां आडवा येऊन उभा राहिला व म्हणाला—"हिम्मत असेल तर रामलक्ष्मणांशीं युद्ध करून सीतेला घेऊन जा. असें चोरासारखें येऊन परनारीला चोरून नेण्यांत तुझें पौरुष तें काय?"

पण रावणानें जटायूचे पंख कापले व त्याला क्षतविक्षत करून जमिनीवर पाडला. जटायु अर्धमृत स्थितींत जमिनीवर पडल्या-वर सीता जटायु जवळ धांवली व ओरडली—"हे रामचंद्रा! लक्ष्मणा! धांवा! माझें रक्षण करण्यास धांवणाऱ्या या वृद्ध जटायूला तरी वांचवा!"

रावणाला त्यावेळीं इतका राग आला होता कीं तो सीतेच्या अंगावर धांवला. सीता झाडाझुडपांत शिरून स्वतःचें रक्षण करण्यास धांवली. पण रावणानें तिचे केस धरून तिला ओढलें व तिला उचलून घेऊन आकाशमार्गानें पुन्हां उडूं लागला.

रावण जोरानें पळत होता. त्यावेळीं सीतेचे दागिने आकाशांतून खालीं पडूं

Fullscreen

लागले. सीता रावणाला म्हणाली—" तूं भितरा आहेस, चोर आहेस! तूं आतां जरी मला सोडून दिलेंस तरी राम तुला माफ करील. तूं ज्या विचारानें मला उचलून नेत आहेस तो विचार तूं सोडून दे. तें होणें शक्य नाहीं. रामाला सोडून मी फार दिवस जगणार नाहीं." रावणानें तिच्या बोलण्या-कडे अर्थातच लक्ष दिलें नाहीं.

आकाशमार्गें जात असतां एका पर्वत-शिखरावर सीतेला चारसहा वानर बसलेले दिसले. कदाचित यांच्याकरवीं रामाकडे ही बातमी पोंचती होईल. असा विचार करून सीतेनें पदर फाडून त्यांत आपले चार दागिने घातले व ते त्या माकडां-जवळ टाकले. रावणाला तें कळलें नाहीं. त्या माकडांनीं मात्र सीतेला छान पाहिलें.

रावण नदनदी, पर्वत व गिरिकंदरा ओलांडून शेवटीं समुद्र पार लंकेला सीतेसह येऊन पोंचला.

लंकेची राजधानी एक सुंदर नगरी होती. मोठमोठे रस्ते व दोन्ही बाजूला गगनचुंबी सोन्याच्या इमारती होत्या. रावणाचें अंतःपुर सप्त प्राकाराच्या आंत सुरक्षित स्थानीं होतें. रावण सीतेला आंत घेऊन गेला. तेथें त्यानें राक्षसी दासींना बोला-वून सीतेवर कडक पाहारा ठेवण्यास सांगितलें. म्हणाला—" माझ्या आज्ञेशिवाय पुरुष असो कीं स्त्री, कोणी सीतेला भेटतां कामा नये. ती वस्त्राभूषणें कांहीं मागेल तर ते मात्र तिला हवे तितके द्या. त्यासाठीं माझ्या आज्ञेची वाट पाहण्याची गरज नाहीं. तिचें मन दुखेल असें कोणी जर तिच्याशीं बोलला तर मी स्वतःच्या हातानें त्याचा शिरच्छेद करीन."

